3 1761 05411687 6

LEVELEK
NÉMETHONBÓL.

480/1/6
1/1 fk.
6.

IRTA

MÉREY KÁROLY.

PESTEN, 1842.
Nyomatott Landerer és Heckenastnál.

LIBRARY
DEC 0 4 1992
UNIVERSITY OF TORONTO

Vezérszó.

Házi homályba szánt leveleim közre bocsátására, egyedül azon buzgó szándék birt: hogy rémitő tüzveszélyek által, rövid idő alatt inségre jutott honfitársim felsegéléséhez tehetségem szerint némi áldozattal járuljak; bár csekély is ez a' nagy szükség arányában: de ha képes csak egy könnyet is törölni — a' felebaráti szeretet szebb jutalmat nem várhat.

Ez legyen munkácskám vezérszava ez egyedüli czélja—mellynek méltány-

lását, — némi hiányai mellett is — nemes lelkü hazámfiaitol kikérem; távól minden irói igényletektől jelen munkámnak saját személyemet érdeklőleg más érdemet nem tulajdonitok, mint közönséges életben más egyéb jó czéllal eszközlött jó tettnek. Vajmi igen sokszor szentségesiti a' czél az eszközöket, és valóban nem mindig az emberiség javára. —

Midőn tehát e' könyvecskét a' nagy közönség szives részvétébe ajánlom; teljes nyugalmamra szolgál azon meggyőződés: hogy habár kedvét 's idejét vesztendi is, sovány íveim mellett némelly olvasó, legalább az emberiség oltárához járult, bánatot nem igénylő parányi áldozatával. —

Irtam Budán, augustus 1-jén.

I. LEVÉL.

Borozló, julius 31-én 1840.

Kedves Marim!

Távol szeretett honomtól, távol édes enyéimimtől, három hónapot tölték Graefenberg kies virányai közt, roncsolt egészségem helyrehozandó; 's hála az egek urának, a' csoda-források nálam sem téveszték el varázshatásukat.— Igaz, hogy nehezen esik ezen távollét, mert épen olly nehéz elválni azoktól, kik szívünk előtt kedvesek, mint nehéz messze lenni azon édes hazától, mellynek csak emléke is hevesb dobogásra inditja szívünket.

Te kedves Marim! ki olly gyakran voltál tanuja bokros kinok közt töltött keserves óráimnak; ki annyiszor áztattad fájdalmim' bús nyoszolyáját, a' testvéri gyöngéd szeretet részvevő könyeivel; — osztozzál most örömeim azon néhány virágaiban is, mellyeket az irigy sors úgy is többnyire mostoha kézzel szokott hinteni a' halandók' rideg pályájára. — Ha látnál most kedves! úgy mint vagyok, uj erőben, vidoran, épen; — meg vagyok győződve — mert ösmerem angyali jóságodat, — szemeid örömkönyektől csillognának. —

Ezen egész időmet olly szorgalommal, olly kizárólag igyekeztem gyógyításomra használni, hogy czélom tökéletes eléréséhez igen igen közel látom magamat. — De mielőtt e' csodaforrásoktól végbúcsut vennék, ohajtok a' körül fekvő tájakba egy kis kirándulást tenni, hogy eddigi gyógymódom állandóságát némi próbára tegyem. — Prisznitz helyben hagyta szándékomat.

Németországot, a' történetek évkönyveiben

olly kitünőleg szereplőt, a' természet, és művészet csodáival olly gazdagon megáldottat; a' müveltség olly magos fokán tündöklőt; a' minden tekintetben klassikus némethont jeleltem ki kirándulásom irányául. Azon rövid időt, mellyet gyógymódom félbeszakasztása egészségem veszélyeztetése nélkül engede, nem csak kedélyem felderitésére, hanem leginkább, mennyire idő, 's környülmény engedi, tapasztalásom gazdagitására vágytam szentelni; — hogy igy, ne csak uj testi erővel, de uj ösméretek bővitésivel is térhessek vissza hozzátok — kedveseim!

Alig hinném, hogy volna a' terjedelmes Némethonnak bár milly kis részecskéje is, mellyből Graefenbergbe fürdő vendégek ne sereglenének. — Prisznitz világ-csodálta hire gyülhellyé magasitá azt. — Alkalmam volt tehát nekem is Némethon több lelkes fiaival, 's hölgyeivel ösmeretségbe lépni. Többekkel közlöttem tervemet; méltányolták, tanácsoltak, 's javaltak; 's elvégre buzditva néhány müvelt szellemü hamburgi hölgy barátságos felhivása

által, kiknek néhány kellemesen töltött óráimat köszönhetem, — meglőn a' választás.

N... ur, ki szeretett nejének látogatására jött Graefenbergbe hasonló kis kirándulást szándéklott tenni; az egyet akarókat egyesité a' közös czél; én örültem, hogy bennök utitársaimat szerencsés lehettem tisztelhetni; — 's minthogy nekik halasztani idejök ép' nem volt, a' rögtöni eltökélést rögtöni teljesités követte; 's e' hó 20-án délutáni 3 órakor rövid időre „Isten hozzádot" mondtam Graefenbergnek, hová az édes emlékek olly varázs tömege lánczolja keblemet.

A' freuvaldi kontár postamestertől bérlett kocsin öt órai elég lassu menet után elvégre szerencsésen elértük, Poroszország határán fekvő Neise várát. — Igen örültem e' napra czélt érhetni; részint, mivel a' szük ülés miatt nem ép' legkényelmesebb helyzetben voltam, részint mivel a' zápor olly irgalmatlanul mosott, mintha Prisznitz gyógymódját az uton is kellene önkénytelenül folytatnom.

Neise kisded vára porosz Sléziának, ha-

tár szélén fekszik. Hadi szempontból tekintve, nem megvetendő helyet foglal el e' tartomány erőségei között; — sánczai, bástyái, felvonó hidjai, elég erős őrizete, 's többi várművek mindig jó karban tartatnak; itt láttam az első porosz katonaságot, csoportokban nem roszul mutatja magát; csinos, tiszta, szép, 's az alhadnagytól kezdve egész a' tábornokig valamennyien egyenlő öltönyt viselnek; 's csak a' vállrojtokban van némi különbség. — Talán nem leend egészen érdektelen előtted a' porosz katonai szerkezetről is valamit hallani: — a' katona állitási teher, valamint nálunk, bizony itt is csak a' pórsorsu lakosok vállaira nehézkedett; husz évet kénytelenítettek az előtt katonai életben tölteni. — Azonban, ki vagy születése, vagy javai, vagy szellemi működései által némi magasabb állást vitt ki a' közönség felett, a' törvény e' szigoru hatásától menten maradt, de az ujabb haditörvény, melly ha nem csalódom 1814ben alkottatott, a' közterhet mindnyájára egyenlően rórja, — legyen az bár melly állapotú, 's sorsú, rangja,

vagy születése által tündöklő, a' törvény előtt mindenki egyenlő; 's ez oka, hogy illy kiterjedés miatt a' szolgálati időt 5 évre lehetett leszállítani; de mellyből csak 3 évet kell valódi szolgálatban tölteni. Azon egyéneknek, kik kivánt tulajdonokkal ellátva mindjárt tisztségre léphetnek, 3 év bővebb tökéletesitésre engedtetik, de ebből csak 1 évet kell valódi szolgálatban kitöltenie. — Alsóbb osztályúaknál sorshuzás határoz; a' nagyobb rangúaknak szinte személyválogatás nélkül kell ugyan szolgálniok, — de mint mindenütt, ugy itt is vannak álutak, a' törvény szigorúbb kivánatinak kijátszására. A' nálunk divatos helyettesités nincs ugy szokásban, de némi szine létez még is, midőn alkalom nyujtatik a' gazdagabbaknak az őr-állásokat megvásárolhatni; 's igy a' katonáskodás legnagyobb terhétől könnyü móddal megmenekedni. — Kik mint tábori orvosok, három évet töltenek, többé katonai szolgálatra nem kötelezteinek. — Itéletem szerint ezen hadiszabályok helyesek; de, mint semmi sem lehet a'

nagy ég alatt tökéletes, ezen szerkezésnek is vannak gyönge oldalai. — Kedvezőn hat ugyan a' szemre egész katonai tömegeket alig 22 éves fiatalokból alkotva látni; — a' belépti idő mindenkinek önkényétől függvén, mindenki siet katonai szolgálatát mennél előbb bevégezni, — de épen ezen fiatalság korántsem ad az egésznek martialis tekintetet; már csak azért sem, mivel a' poroszok jobbadán alacson termetüek; — ehez járul, hogy így a' hadsereg majdnem egészen újonczokból áll, kiknek alig van idejök a' katonai szolgálatot megtanulni, 's már is végbúcsut vesznek, más újonczoknak adván helyet, kiknél a' tanulás ismét előről kezdődik.

Megnéztük még a' várnak jelesb épületeit, templomait, 's egy katonai laktanyát is. — A' katonák rendszerint jobban ellátvák mieinknél; ágyaik tisztábbak; fizetésök mieinkével jóformán megegyez. — Fridrik piacza, 's a' vár árnyas bástyái lakosinak szép sétatérül szolgálnak.

Mai nap reggel vendéglőnk, mondhatom

elég borsos árjegyzékét kielégítve. Postára siettünk a' gyorskocsin Borozló felé menendők. — Nem lehetett eleget csodálnom a' porosz posta czélszerü szerkezetét; csinos, kényelmes kocsikon, szép hámokkal, 's szerszámokkal rendesen ellátott jó lovakra, egész díszöltönyü tiszta, 's kész szolgákra, 's majd a' hihetlenségig sebes haladásra számolhat itt mindenütt az utazó. — Eleinte ugyan nem kevéssé boszantott az illetö helyek elfoglalásánál történt rendetlenség; mindenki a' külsö ülésre kivánván jutni, senkinek sem volt kedve a' belsö helyeket elfoglalni; — míg végre az indulás perczében a' posta kocsis második jelére kiki kényszerült oda ülni, hol még üres helyt talált; ez mondom kevéssé boszantott, 's bizodalmomat csüggeszté: de azt többé sehol se tapasztaltam. Mind öszve 15-en voltunk egy fö, 's két mellékes kocsiba, — egyre 4 lovat számlálva, minden posta-állomáson 12 lovat kaptunk, mellyek 5 percz alatt elindulásra készen állottak, 's utunkat minden akadály nélkül tovább foly-

tathattuk. — Bátor az út Neisétül Borozlóig épen nem változékony, még se mellőzhettem el azon jótevő hatást, mellyet érzettek szemeim, midőn a' három hónapig Graefenberg hegykörnyezte szük látkörítől mintegy ellankadva most végre terjedtebb téren kéjeleghettek. — Az utak általában felségesek, 's az ezek feltartására czélzó felügyelés majd fényüzésig megy. Azon faluk lakosai, mellyeken az országút keresztül visz, tartoznak azt falu hosszát szorgalmasan kikövezni; nehogy sáros időben az utas ép' a' faluban akadjon fel. — Boldog Isten! akaratlanul sohajték fel: mikor leend honunkban illy kényelem! Mikor érjük el e' részben a' külföldet! Mik a' mi csigahaladásu gyorskocsink a' külföldiekhez képest, midőn örülni kénytelen az utazó, ha félnapi várakozás után bíró uram könyörületességéből kétszeresen, vagy talán háromszorosan is megfizetett előfogatokra szert tehet? hogy legalább kocsiját a' falu közepén megfeneklett pocsolyából tovább mozdíthassa, mellyre pedig a' másik faluban hasonló sors

vár! Illyenek szemléléténél sürü sohajok emelkednek a' magyar kebelből, — búsan eped kényelmes kocsijának szögletében, 's abrándozó képzete derülni indult honának kétes jövőjén mereng.

A' faluk ezen kövezése a' lakosoknak nem kis terhére esik főkép e' vidéken, hova a' követ messziről kell hordani. Itt a' házak is közönségesen fábul épitvék, mint honunk épen legkövesebb részében — tótságon, eleget láthatni, mellyeket közönségesen szalmatető fedez. — Termése buja, a' vetések szépen állnak. — Borozlóhoz közel a' dohány-termesztés is divatozni látszik; nagy kiterjedésü földeket vevék észre szép dohánnyal szorgalmasan művelve, a' német magasb fokon álló földmüvelés mindenütt mutatkozik; leginkább csodáltam azon szép, többnyire jó faju cseresznyefákat, mellyek úthosszában vonulva, nem csak hüs árnyaikkal, de szép gyümölcseikkel is kedveskednek. — Mind ez a' Fiscus tulajdona, ki azokat a' körüllakó mezeigazdáknak jó karbani feltartás kötelessége alatt kibérli.

Kötve hiszem, hogy a' status jövedelmének ezen uj módja nálunk kivihető lenne; mert hacsak a' bérlő ur éjjel nappal maga nem ülne cseresznyefáján nehezen tudna a' szárnyas, és nem-szárnyas seregélyektől megőrizni csak annyit is, hogy gyümölcsét egyszer izlelhesse.

Ohlau kisded városában 10 pengő garasért elég silány ebéd után 5 órakor végre Slézia fővárosába értünk.

Borozló Sléziának fővárosa, e' tartománynak majdnem közepén fekszik, hol Ohlau folyót Óder sebesb habjai elnyelik. Lakosainak száma, a' helyben tanyázni szokott katonaságot ide nem értve, mintegy 100,000-re rughat. Németország légrégibb városainak egyike ez; 's a' századokon át lefolyt történetek szakadatlan fonala számtalan nevezetességet csatolt emlékéhez. Nyilt könyv gyanánt áll előttünk, mellynek telvék lapjai már a' regényes lovagi élet tündér-mondáival folytatólag egész a' jelen időszakig, majd bús, majd fényes időket varázsolván elönkbe. A' nagy-

vásárpiaczon, melly egész Sléziában gyürünek (Ring) neveztetik, áll azon nevezetes épület, melly már a' 14-ik században János cseh király által készittetett; hajdanta ez a' városi aristocratia főhatalmának széke volt. Azt tartja a' nép-monda, hogy itt valaha, talán még a' druidák idejében egy szent tölgyliget létezett. Ama tömérdek ízlés nélküli részint még egész, részint már romba dölt kőfaragványok, 's egyes házaknak kisded tornyocskái világosan hirdetik századuk fanyar ízlését. A' tornyon a' bemenetel fölött láthatni a' város helyesen metszett czimét, melly szent János fejét a' tálban ábrázolja; ezt a' város V-ik Károlytól a' törökök ellen nyujtott segedelemért nyerte. A' város régibb czime ugyan maga keresztelő sz. János volt, ki egész Sléziában védszentül tiszteltetik. Zsigmond királytól a' hussiták ellen adott segélyért azon eddig csak királyi joggal ajándékoztatott meg, — vörös viasszal pecsételhetni. — A' második, történeti nevezetességgel nem kevésbbé kitünő piacz, Blücher piacza (Blüchers Platz) az

előtt só-gyürü (Salz Ring) mellyet most a' halhatatlan emlékü Blücher, lovon ülő érczszobra diszesit; szép négyszög, hasonló a' bécsi József piaczához; ugyanezen piaczon 1453. honi történetinkben is hires Kapisztrán János a' nagy Hunyady Nándorfejérvár alatti frigyese a' népnek latinul hirdette a' szent igét. Itt hódolt a' nép ezen esztendőben Wladislav cseh királynak, ki Podiebrad György helytartójával jött; itt 1787-ben Fridrik Wilmosnak Poroszország legnagyobb, 's legdicsőbb királyának, 's kétségkivül Europa egyik legjelesb fejedelmének. Nem messze ezen piacztól jobbra a' timár-utczának szögletházán láthatni egy kőszobrot az 1568. itt is dühöngött döghalál emlékéül; — Feszületet ábrázol ez, 's alul egy halálfő, két oldalrul két térdelő alak ezen egyszerü felirással: dire grassante Peste anno MDLXVIII hoc Salutis nostrae monumentum Prudentes, et honesti Melchior Arnold Senator aedilis, et Caspar Lang Civis Wratislaviensis F. P. Q. C. *) —

*) Fieri, ponique curavit.

Ezen keleti vészteljes mirigy, melly e' században Europa minden tartományain rémitő pusztításinak véres nyomdokit hagyta, e' várost julius 1-től kezdve december 15-ig tehát majd ½ év alatt, 9,251 lakosától fosztá meg; 's Mária Magdolnáról nevezett intézet 300 nevendéki közül csak egyetlen egy volt szerencsés a' közvészt kikerülhetni. — Borozlónak több szép utczái vannak; azok közül az ohlaui-utcza (Ohlauer Strasse) leghosszabb, 's legszebb, a' várost kétfelé látszik osztani, Ohlaun keresztül mindenütt csinos kőhidakon lehet átmenni, mellyekkel a' város többi részei szakadatlan kapcsolatban vannak; de a' mi a' várost igen igen disztelenitti, az azon házak majdnem hehetlenségig terjedő tisztátalansága mellyeknek mocskos vizvezetői Ohlau csatornájában szolgálnak; a' rosz kipárolgás olly büzhödt gőzt terjeszt, hogy az ember előbb Stambul piszokteli utczáin, mint Poroszország jelesb városinak egyikében képzelné magát. Templomai között legnevezetesebb szent Erzsébet temploma magasan fel-

nyuló tornyával, melly, — mint a' lángész túl emelkedve éretlen korának szellemén magasztasb sphaerában honol — büszke méltósággal emeli fejét a' város és vidék fölött, ércz nyelvvel hirdetve ösméretlen épitőjének hervadhatlan hír-koszorúját. — Ezen jeles épület annyi történeti nevezetességgel van kapcsolatban, hogy historikusok kötetekre terjedő munkákra lelhetnek benne bő anyagot. Elmellőzve ezeket, csak szép sír-emlékeinél akarok kevéssé mulatni. Jelesbjei ezek: Rhédiger Tamásé, ki müvészete, 's tudományárul hires e' város érdemes polgárainak egyike volt. — Reibisch Henrik Syndicusé, ki a' vallási zürzavarok alatt Lajoshoz Csehország királyához követségbe küldetett, 's az akkori sötét századokban nép-jogokat nem tisztelőktől majdnem a' Moldva habjai közé temettetett. — Itt van egy szerencsétlen honfitársunk sirja is, ki hazájából számkivetve, itt lelte örök nyugalmának helyét: Horeviczai Dudics András ez: ki mint tinnini püspök a' tridenti zsinaton Ilik Maximilián követe volt, azután pécsi püspök

ségre tétetett át, — később mivel a' protestans vallásra tért, egyházi méltóságaitól, 's javaitól megfosztva, honából számkivetve, itt érte földi nyomorinak végét 1588ban életének 56. évében.

Jelesb épületei közé tartozik még szent Jakab, és a' hajdani jezuiták temploma, — a' kereskedők csarnoka, a' tudományos egyetem épülete, 's a' püspöki palota. — A' külvárosok között legszebb a' homok-szigeten lévő Homok nevü külváros (Sand Vorstadt), melly csinos épületekkel, 's templomokkal diszeskedik; fekszik az Oder, és Ohlau képezte szép szigeten, mellyet egy a' város többi részével egy felöl csinos fahid köt össze, más részről pedig gyorsan evező csolnakok tartják föl a' közlekedést. Gyönyörü látványt nyujt a' város közepén végig hömpölygő Oder folyó, mellynek hullámait vitorlás hajók szeldelik. De tagadhatatlanúl legérdekesb része Borozlónak gyönyörü vidéke, melly emeltebb pontról tekintve angol-kertként terül el a' néző szemei előtt. A' várnak bástyái szép sétatérré

alakitvák, mellyeknek árnyas lombjai alatt, illatdús özönben kedélyt, 's szellemet egyiránt fölviditva mulathat a' sétáló. Ezen sétatérhez van csatolva a' városiak igénytelen kertecskéik, mellyek közül többeket csinos nyárilakok ékesitnek. Legszebbike ezeknek a' Czwingerkert, (Zwingergarten), ez a' borozlói kereskedők nyári gyülhelye; — az előtt itt egy fasátorral ellátott lövéte (Schiessstatt) volt, innen még most is a' felirás: „Mercurio telis certanti.“ E' kert igen látogatott, 's a' nyári napok meleg estéin itt gyülnek össze olykor a' borozlói kereskedők bájos hölgyei. A' zseb, és tégla czimü bástyákról (Taschen, und Ziegl-Bastion) a' kilátás meglepő, 's itt a' panorámai változatosság Raphäel ecsetére méltó. Messze a' háttérben emelkednek a' Csehhon valóban óriási magasságu éjszaki hegyei (Riesengebirge) mellyeknek ormain a' kéklő ég bóltja nyugodni látszik. A' néző lába alatt terül el Borozló viranyos sik mezeje itt ott tarkitva fel-feldomborodó zöldellő halmokkal, mellyek között a' Kárpátokról lerohanó

Oder lassu morajjal kigyózva az egész képbe meglepő elevenséget önt. — Ezen folyónak hajózhatását I. Ferdinándnak köszönhetni, később összeköttetett Wilmos csatornája (Wilhelms Canal) által Spréé folyóval; most ezen egyesitett folyókon Slézia egyenesen Hamburgba szállithatja áruit, 's ez tette alapját ama nagy kiterjedésü virágzó Oder-hajózási társaságnak. A' mulató-helyek közé tartozik még az ugynevezett télikert (Wintergarten) és a' hohenlohi párk a' közel levő Scheidnich faluban. Krol téli kertje egy roppant nagyságu izletesen ékitett teremmel, mellyeknek falai a' cobea scandens bársony zöldével egészen benőve, meglepő látványúl szolgálnak; maga a' kert angol izlésü, mellynek egyes csoportozatai között különféle mulatóhelyeket szemlélhetni, — szinház, körjáték (Ringelspiel) hinták 'sat. Jelen időben ezen kert gyülhelye mind a' népnek, mind a' miveltebb köröknek. — A' hohenlohi herczeg párkja ős alapitójától vette nevét, melly mostanában Brükner orvos uré, ki itt a' gräfenbergi minta

szerint vizgyógy-intézetet kiván készíteni; de részint a' gyógymód, részint a' viz melegsége, 's minéműsége miatt nehezen fogja kivánt sikerrel jutalmazni vállalkozóját. Azonban az egész intézet még csak bölcsőjében van. — Scheinichtől visszajövet egy kisded erdőcskénél — Rózsa-völgynél — kellett elmennünk, mellyhez bérinasunk bizonyítása szerint, történeti dolog, (reánk magyarokra nézve megemlitendő) van csatolva. — „Sok sok évek előtt,“ — igy kezdé beszélyét — „élt ezen vidéken egy önöknek honfitársuk fiatal nejével, kit egykor szerelemféltésből meggyilkolt, 's ennek következtében itt ezen dombocskán“ — egy vizenyős halomra utalván — „hóhér-pallos által veszté életét.“ Hősének kora halálával regéjének is vége szakadt. Borozlóba visszatértünkkor bementünk még szent János templomába; ez alkalmasint a' város legrégibb épülete 1052-től. Az idők mostohasága vas fogait éreztette vele; háboru, 's tüzvész által sokat szenvedett; de mint ama hamvaiból feltámadott mesés Phönix a' vészt rejtő felhők

elvonulta után, uj alakban díszlik. Pitvara előtt a' b. szüz művészileg vésett képe áll, – mestere nem tudatik, — de arczán elömlő plasticus madonnai vonások olasz izlésre mutatnak. A' gazdag, de jobbadán romladozó faragványú előcsarnok által lép az ember a' templom belső hajójába, mellynek fő oltára vert ezüstből remekül alkotva, művészi tekintetből is magára vonja a' nézö figyelmét. A' két mellékes hajó számtalan kisebb kápolnába vezet, mellyeknek oltár képei többnyire eredeti művészi darabok. Jelesbjei következők: János a' vadonban, 's a' pártos angyalok büntetése Wilmantól, István első vértanunak kövezése Titián mesterj-kezéből; — a' 12 apostol, 's egy Krisztus-fő Verinárditól 'sat. Nem messze a' sekrestyétől áll egy két lépcsőzetü kisded kö-oszlop, mellyen némelyek szerint Adalbert püspök lefejeztetett. 997ben — de többek véleménye szerint a' bálványozó poroszoktól keresztül szúratott.

Visszatérvén aranylúd nevü vendégfogadónkba, a' pompás ebéd közben határoztuk el,

utunkat még ma Dresdába folytatni; postára siettünk tehát rendeléseket téendők. A' posta csak este felé 7 órakor indul el; 's mi addig Osvitzra a' borozlóiak köz-mulatóhelyére sieténk. Közel ehez domborodik a' szent hegy (Heiliger Berg) mellyen Mária csudatévő képe egy kisded kápolnában tiszteltetik, 's a' búcsujárók seregétől évenként szorgalmasan látogattatik. A' kápolnácskát a' nem rég megholt Korn könyvkötő Osvitznak volt földesura katolikus alattvalóinak számára protestans létére épitette, valóban a' vallásbeli türelemnek remek példája. — Az ezt környező erdőcskén a' Svédsáncz-dombhoz (Sweden Schanz) juthatni, melly talán, mint neve sejditeti a' 30 éves háboruban a' svédeknek hadi sánczul szolgált. Útja kopár, de a' terhes feljárást gyönyörü kilátás jutalmazza. A' fákon ide 's tova kis fekete táblácskák függnek, melyeket az ide vándorló hívek védszenteiknek fogadásból ajánlottak, néhol szép felirások ötlenek fel. Ezen hely vasár- 's ünnep napokon igen látogatott. Az alsóbb osztályu nép

két csontváz-ló vonta nyomorú társas kocsin, mellyet a' pór nyelv kaluder-nek, nevez, egy ezüst garasért jár-kel, — ócsó húsnak híg a' leve. — El nem mellőzhetem itt még néhány ház czímét megemliteni, melly maga' nemében elég különös az idegen figyelmét magára vonni. Találni itt kék, sárga zöld Máriára; — lassu zenére, orgonázó medvére 'sat. de talán legnevetségesebb a' lengyel Isten.

Az idő halad, sietek, nehogy a' postát elszalasszam; befejezem tehát levelemet, szeretett jó Marim! Dresdából ismét várhatod tudósításomat; addig is légy meggyőződve, hogy bár messzebb távozom is tőled, lelkem mindig körötted lebeg. — Élj boldogul.

II.

Dresda, august 3-kán.

Elég kényelmes utazás után, az első levelemben már dicsérve említett gyorskocsin, tegnap reggel 5 órakor e' szép városba eljutottunk. Menyivel szomorubb Poroszhon tájéka, anyival vidítóbb a' müvelt Szászország, de kivált a' főváros környékin. Fekszik gyönyörü lapályon az Elba kies partjainál. Ezen folyó, Dresdát két egyenetlen részre osztja, az ó és uj városra; a' kettő között hosszu kőhid tartja fel a' közlekedést. Lakosinak száma 70,000 mehet; mellynek $^9/_{10}$ része protestans vallásu, 's csak a' többi $^1/_{10}$ más hitü. Catho-

likus alig van több 2,000 A' protestans vallás uralkodó, bátor az udvar catholikus. 1806-ig a' catholikusok igen sulyosan érezték az erősb protestans hatalmat, nem voltak harangjaik, 's templomon kivül minden nyilvános szolgálat, szent képek, 's szobrok felállitása tilalmas vala; szóval a' catholikus vallás gyakorlása csak a' templom szük korlátai közé szoritva volt, ennek küszöbén túl nem terjedt, — míg végre az 1806ki rendelmény azt is a' többi vallással egyenlő lábra állitotta.

Kurta kipihenés után, mellyet két álmatlan éj, és egy nap alatt összerázott tagjainktól meg nem tagadhattunk, elkezdettük a' város nevezetességeit szemlélgetni.

Vendégfogadónk „Hôtel de Saxe" Dresda legszebb piaczán büszkélkedik. Az uj piaczot,— mellynek más fényes épületek mellett fő ékei: a' képcsarnok, az ugynevezett Istálló, (Stallgebaude) a' Nők temploma, (Frauen Kirche) — diszíti még két nagy bronz mécs, mellyek szesz lánggal oszlatják az éj homályát. De ugy tetszik, szép rendeltetésüknek ritkán

van szerencséjük megfelelni, — mivel este csak közönséges utczai lámpák, 's azok is elég gyéren pislognak.

Legelőször is a' várost majdnem mindenünnen környező szép ültetvények közé vezetlek, az ugynevezett brühli térre (Brüchl'sche Terasse) melly mindenütt gyönyörü kilátással kecsegtet; a' tér alját az Elba habjai mossák, mellyről a' lenézés bájoló. A' csinos osztrai fasor (Ostra Alée) ennek nagyobb, kisebb osztályai, 's a' japaniai palota kertje szint olly kéjteli élvezetet nyujtanak.

Elégülten térénk vissza a' kedvelt város zsibongó utczáiba. Vasárnap volt. Az azur látkörön fenn ragyogott már a' tündöklő nap, 's a' város ajtatos híveit némán látszék inteni a' teremtő imádására. Jllyenkor a' szív, ha ment is a' szenvedelmek mámorától, nyugottabb, és csendesebb szokott lenni, lelkünkben magasztos gondolatok ébredeznek, 's a' jobb ember, tehetlensége érzetében, teremtőjének zsámolyához borulva, fiúi bizalommal tárja föl keblének titkos vágyait; nála keres vigaszta-

lást keservében,— neki nyujt hálaáldozatot jótétiért. Illy gondolatoktól áradozott szivem, midőn az előttem álló protestans templomba csoportozni láttam a' müvelt város buzgó hiveit, kiknek tiszta, de minden fénynélküli öltönyeik, 's elszórtságot épen nem áruló arczvonataik, róluk is hasonló gondolatokat gyanittattak. — Ájtatosan mentek templomukba, ájtatosan végzék isteni tiszteletüket, 's csendesen, mit se aggódva láttak, avagy láttattak? — tértek vissza övéikhez.

Az első protestans templom, mellyet nyitva láttam, az árvaház temploma volt. Az isteni tisztelet vége felé közelgett, épen az áldásra jöttem. Őszinte meg kell vallanom, illy áldás — igaz katolikus szivemet is ingadozásba hozhatná. A' pap énekének szivet indító melódiája, — a' kedélyre olly igen ható orgonának lágy hangjai,— az éneklő kar méltóságos zengzete, maradandó benyomást tettek szivemre.

Dresdának legszebb protestans temploma, az ugynevezett Nők-temploma; csinos farag-

ványokkal ékitve, belül, mint a' protestans templomok, többnyire arányos, 's szabatos felosztás által a' szemre jótévőleg hat. Padok, székek, karok, szép rendben váltják fel egymást, — egy zugocska sem áll hasztalanul, közepe táján emelkedik a' szószék. Ezen kivül nevezetes még a' Kereszt, és Sofia—templomok is. — Innen mentünk a' katolikus templomba, melly udvari templomnak is neveztetik. — Az Elba hídja, és a' királyi vár közötti szabad téren áll ez, mellyel egy födött folyosó által köttetik össze. Épittetett a' majlandi székes egyház modorára, 's Németország legszebb templomainak egyike. Belseje egy fő, 's két mellék részre osztatik, mellyeket egymástól két sor oszlopzat (Colonade) különöz el. Épitője III. August. A' 7. éves háboruban sokat szenvedett, 's a' kijavítási költséget 2,000,000 tallérra teszik.

A' szép márvány fő oltárt urunk menybe menetelét ábrázoló gyönyörü festvény ékiti, Mengs Raphäel mesteri ecsete. A' közép hajóban még más nyolcz óltár van, de ezek közül

csak kettő e' jeles mester kéz-szülöttje; egy Mária kép az isteni kisdeddel, 's egy Józsefé. A' sekrestye alatt van a' fejdelmi sirbólt, mellybe III. Augusttól kezdve a' királyi család tagjainak hült tetemei nyugosznak. Nagyszerü a' templom kivül belül, képes magasztos érzelmeket elöidézhetni; de az isteni tisztelet, vagy inkább hiveinek az isteni tisztelet alatti viselete az elöbbeni látottak által felhevült érzeteimnek koránsem felelt meg, 's méltányos kivánatimat ki nem elégité. Tömve volt a' templom közép hajója, fuladásig tömve; de az ajtatosság nem tükrözte magát a' jelenlévök arczain; a' szív, érzés nélkül hideg márványként meredve lenni látszott; mig a' szem a' külső tekintetekben szokott éldelet után sovárgott. Való, hogy a' szív belsejébe emberi szem nem hathat; de külsörül itélni, 's alaposan gyanitani lehet, ha ollykor csalódunk is. Jönek, mennek az emberek, sétálgatnak a' templom két szélső részeibe, melly egyedül kizárólag ezen czélra látszik használtatni, egy mas szemeibe kacsingatnak, bámészkod-

nak, dolgaikat végzik; 's mind ezt az isteni szolgálat alatt. Az igy támadt zürzavart a' templom hátulsó részében nevelik, a' 4 pompás disz öltönyü magas botokat tartó templomi kapusok, kik nem anyira a' csendességre, mint arra látszanak szorosan ügyelni, hogy a' nők a' férfiaktól elkülönözve legyenek; teszik ezt a' király ő felsége nevében, mint egy illy csend-őr által szerény kérdésem következtében méltóságától áthatott hangon lakoniai rövidséggel értesittettem. Itt t. i. azon divat uralkodik, a' férfiaknak meg nem engedni, hogy nők közé üljenek, 's viszont, — de csak a' templom középső részében; mert a' mellékesekben ez szabad. Képzelhetni milly fáradalmas izzadás közt teljesitik unalmas tisztöket, a' szász szentegyháznak ezen legujabb nemü választó apostolai.

A' király magasan helyezett erkélyéről e' látvány kedvezően hat ugyan a' szemre, azért ügyel is olly igen reá; de még is, — legalább nekem ugy tetszik; hogy az ur házában nincs különség a' gazdag, és szegény

király és kóldus, férfi és nő között; hogy az eltévedt juh egyiránt járulhat gondos pásztorához, nem keresve itt külön kényelmi helyet; hogy az, ki szívből imádni akarta Istenét, olly buzgón imádkozhatik a' templom jobb, mint bal oldalán; hogy a' kegyelem ura előtt a' töredelmes szív őszinte ömledezése, mindenkor, és mindenütt kedves áldozat; nem tekintvén arra, Sionon e vagy Garazimen imádtatik, de imádtatni akar lélekben, és igazságban; hogy végre joga senkinek sincs az Istennek szentelt falai közt helyeket kiosztani, vagy épen diszöltönyös szolgák által az ajtatosságot háborgatni. Nem csoda tehát, ha a' rokon-eszmék kapcsolata által hamarébb zajos társalgási teremben véli magát az ember, hol a' jegyosztogatók által jeleltetnek ki a' helyek, mint ott: hol a' zajos kebel is lelki csendet nyerni vágy. Ezen szabályok korán-sem egyeznek meg a' müvelt Németország haladásával. Részemről ohajtanám eltöröltetésüket. Midőn a' templomból kifelé mentem, az alamizsnás tányéron egy kis czédulácskát

láttam (alkalmasint valami ajándék burkolata) ezen felirással: király ő felségétől. — Tehát a' király nyilvánosan akarja jótéteményit hirdetni? — talán hogy népének jó példát adjon!

Templom után a' brühli téren lévő Belvedére épületébe siettünk, az ott felállitott idei mükiállitást megszemlélendők. Csinos ugyan, de a' bécsihez hasonlitani nem lehet. Öt teremben vannak a' művek felállitva, mellyek között az európai hirü gyapotszövetek kétség kivül legjelesebbek. — A' festvények közül rajnamelléki vinczellér leányka, Elbtől; egy madonna az isteni kisdeddel, és Ámor, Mengs után, Kriger Linától; — Lázár feltámadása Vogeltól; — Svinemünde tájéka holdvilágnál Dahltól - telljes dicsérettel emlitendők.

Ebéd után egy különös nép-ünnepnek valánk tanui, az ugynevezett „madár-lövésnek" (Vogelschiessen) Alkalmas síkon az Elba partján több ölnyi magasságu dorongokra kisebb, 's nagyobb kitömött madarak tétetnek. Csekély fizetés mellett mindenki lőhet a' kisebb madarakra, de másnap csak annak, ki illy kiseb-

bet talált, van joga szerencséjét megkísérteni az ugynevezett „nagy madáron“ mellynek eltalálása nem csekély díjt von maga után. Zene, kötéltánczosok, mindennemü ital, étel, mint mindenütt, ugy itten is ez ünnep lényegesebb részeihez tartoznak.

Az itt összegyült néptömeget, csend, illedék, 's mérséklet jellemzé; de ellenben csak a' bécsieknél otthonos vidor szeszély, igen is hiányzott.

Ennek megszemlélése után átvitettük magunkat egy más dresdai népkertbe, a' Linkei fördöbe (Linkeische Bad), melly a' város főbb, és alsóbb rendü lakosinak egyiránt mulatóhelyül szolgál. Az elsők leginkább csak a' szinházat használják, mellyben az udvari szinészek hetenként háromszor szoktak mutatványokat adni; de az utóbbiak mindjárt délután megjelennek, 's kávéjukat jó zene hangjai mellett, mellyet e' vidéken mindenütt concertnek neveznek, egész kényelemmel szörbölik; igen dicséretes, hogy a' hölgyek közönségesen asszonyi munkával jelennek meg. Hat

órakor kezdődik a' színjáték, 's mi is bemenénk egy pillanatra, de csak egy jelenést várhattunk meg, nehogy a' még messze fekvő társasági sörpinczébe későn jöjjünk. Egy kis halmon, mellyről Elba kigyódzó medrére a' kilátás meglepő, némelly társaság nagyszerü serházat épitett, csinos térrel (Terasse) ékitve, hova mulatság kedvéért ünnep, és vasárnapokon gyül össze a' dresdai nép.

Igy végeztük be tegnapi vándorlásinkat, 's hazajövet siettünk fáradt tagjainkat rég ohajtott nyugalomban pihentetni.

Már jókor reggel jött bérinasunk, kivel a' látandókról, 's időnk leghelyesb felosztásáról tanácskoztunk; valóban meglepőleg hatott ránk, midőn ő a' nyilvános intézetek: mint museum, képcsarnok, régiségek gyüjteménye 'sat. meglátogatásaért két tallérral fizetendő belépti-jegyet váltani javalt. Nyilvános intézetekért, mellyeknek csekély véleményem szerint, más czéljok nem lehet, mint hogy honosoknak és idegeneknek egyiránt mivelésül, 's kiképzésül szolgáljanak, határozott dijért be-

lépti-jegyet váltani, — ha az nem is jõ, mit hinni akarok, a' status kincstárába, hanem inkább a' pénzt mindig szomjazó felvigyázók feneketlen zsebeibe, — ugy vélem nincsen helyén. Nagy kényszeritès egy müvelt országban határt szabni az idegen bõkezüségének, mert vannak sokan, kiknek az illyesekért ezen nem csekély somma fizetése is terhesen esik, sõt majdnem lehetetlenné válik, 's kénytelenek visszautazni Dresdából a' nélkül, hogy utczáinál többet láthattak volna. De mit valánk teendõk? a' kénytelenségnek engednünk kellett, és a' kizsarolt sommát néhány nevezetesb intézet láthatásáért lefizetnünk. Inasunk épen most van oda ezen jegyeket összevásárlandó, használom az idõt levelem befejezésére.

Én hála az égnek, jobban érzem magamat, a' viz-gyógymód elhagyása igen jó hatással van reám, ép, és vidám vagyok, csak egy hibázik ezen gyönyörök teljes éldeletéhez, te kedves Marim! nélküled örömim, és éldeletim legszebbike hiányos marad, mert azokban

testvérileg veled nem osztozhatom. De te édes! olly ritkán irsz, olly csekély vággyal látszol lenni irántam, hogy vonzalmad felől szinte kétely támadhatna bennem, ha olly forrón nem szeretnélek. Holnap ismét megy a' posta hazám felé, ma még irok ha csak nagyon fáradt nem leszek. Addig is élj boldogul édesem! csókjaim kísérik hozzád sietö nálamnál boldogabb levelkémet.

III.

Dresda, aug. 3-kán este 10 órakor.

Késő már az idő, tagjaim fáradtak, az éj ködös istennője sürü fátyolt kezd lengetni lankadt szemeim fölött; de még se győzhetvén te utánnad sovárgó forró vágyaimat, folytatom tegnapi soraimat.

Először is a' musaeumba vezetlek, melly Zwinger épületeiben van. II. August herczeg kezdé ezen épületekkel egy nagyszerü palotának elejét, de pénz hiánya miatt csak az előcsarnokig tudta vinni, melly most narancsfákkal díszlik. Ezen épület különféle műdarabok rakhelyéül szolgál. Az első teremben

ásvány-gyüjtemény (Mineralien) van, melly a' legjelesebb, 's legválogatottabb gyüjtemények egyike. Maga Szászország e' tekintetben olly pazaron van megáldva az anyatermészet által, hogy az ásvány minden nemeit, mellyekre más országokban csak egyenkint akadunk, benne föllelhetni. Leginkább topázai tiszta szinök, 's czikázó tüzök miatt figyelemre méltók. Szépek továbbá a' tarka-kigyó kövei — serpertin, — mellyek gyönyörü fényesitésök által kitünők. Ezen ásvány-gyüjtemény legjelesebb darabja egy szokatlan nagyságu mágnes, hazája Muszkaország, melly egy mázsa vasat képes tartani; továbbá szépek jó festésü Deutrit márványai Helvetiából, mellyekben a' természet csodajátéka fákat, halakat, 's más alakokat rajzolt; 's fényesitésük alkalmával a' természet játéka gyönyörüen kitünik. Egy darab só-izü ezüst, mellyet igen ritkának mondanak, végre mutattak még több példányban arany, ezüst, kénkő, kényeső, egérkő-darabokat hazánkból. Nem titkolhatom el szégyenemet, vezetőnk azon észrevételére, „ezek keveset

érnek, nekünk szebb példányaink vannak," 's vezetőnknek tökéletes igaza volt; holott pedig nem hazánk oka ennek, mellyet e' részben is a' természet olly pazaron álda meg, hogy Európa bár melly tartományaival vetélkedhetnék; hanem a' fő ok a' beküldők, vagy vevők fösvénységében fekszik, kiknek a' külföld számára jelesebb példányokat kellene mindig összeszedni, nehogy illy bal irányu statisticus észrevételekre a' külföld előtt alkalmat nyujtsanak, 's utazó honfitársuknak méltó pirulást okozzanak.

A' második terem kővé vált tárgyak számára van rendelve, mellyek között a' legszebb: egy felső, és alsó fogakkal ellátott elefánt állkapcza; egy mamuth lábszár, egy különös nagyságú meduza fő, 's nagy menyiségű halcsontvázak, és kagylók. Ezen teremben őriztetik még egy igen különös és érdekes tárgy, egy „természeti villányecső" melly 1822ben az ide közel fekvő erdei váracskába esett le, 's mellyet azután Fiedler Tanár kiásatott, hossza nyolcz rőf. Az állat-gyüjtemény hét

termet foglal el, mellyek legritkább, 's legérdekesebb példányokkal telvék. Az első teremben egy igen silány, 's majd említést sem érdemlő emberi csontváz-gyüjtemény van. De ellenben a' második teremben a' négy lábu állatok gyüjteménye Németországnak legjelesbje közé tartozik, e' közt két eddig kevéssé ösmerős majomfaj, Sátán és Belzebub, a' vörös szarvorr; végre egy 14 markos szász ló, mellynek sörénye 7, farka 12 rőfnyi hosszu. Merzeburgi herczeg ajándékozta azt II. August cseh királynak, 's szászországi választó-fejedelemnek, ki azt csak legnagyobb ünnepélyeken használá, 's illyenkor sörényét, és farkát nemes apródok tarták.

A' 3ik terem madarak gyüjteményének van szánva, mellyek között a' ragadozó madarak válogatott nemein kivül a' néző figyelmét leginkább magára vonják: egy igen szép fekete paradicsom-madár arany szinü mellel, egy mexicói zöld cacadu, 's egy himalajai pávakakas.

A' 4ik teremben vannak a' kétlakauk; mely-

lyek között a' nagy krokodilok, szalamandrák, 's gyíkok más nemei; oriás kigyók (Boa) csörgő kigyók, viperák 'sat. Az 5-ben különféle tengeri halak. A' 6-ban mindennemü bogarak. A' 7-ben végre egy gazdag kagylógyüjtemény; mellyben 3 meduza fő, és a' sok valódi korallok között azon nagy, melly maga 800 tallérba került az ugynevezett Isis, és más több veres nagy korallok (Isis nobilis). Ezen Zwinger épületben még egy nagy rézmetszet-gyüjtemény is van; mint szinte: mathematicai, artisticai, és technicai gépek gyüjteménye; a' minta-terem, és végre a' régi fegyverek raktára. Vezetőnk tanácsát követvén, ki az emlitett gyüjteményeket csekélyebbeknek tartotta, semhogy mindegyikeért 2 tallérral váltandó belépti-jegyet vásároljunk, csak a' régi fegyverek gyüjteményébe mentünk, melly igen sok technicai, artisticai, és historiai tárgyakkal bövelkedik, jobbára a' régiek különféle fegyver nemei, és öltönyei. Mind ezek 5 termet, és 3 karzatot foglalnak el.

Az első teremben, mellynek csoda-szépségű drága üveg-festvényei, és menyezete már figyelmet ébresztenek: az ősz előkor házi-butorai; a' régi szász választó-fejedelmek családi képei, és más hason nemü régi festvények vannak kirakva. Ezek között leginkább figyelemre méltók: a' bátor szivü Fridrik János, és erős August választó-fejedelmek arczképei. A' házi eszközök közt említendők: egy üveg szekrény, telve régi arany, ezüst, csont, 's fából vésett ívó- 's más edényekkel; egy márvány-asztal; egy szobabútorozat; egy házi-gyógyszertár, 's más különféle házi eszközök; végre egy más fekete szekrényke, mellyben Luther Márton gyürüje, és kardja őriztetik. — A' 2-ik teremben láthatni régi vadász, kertész, esztergályos-müszereket I. August idejéből. Ezen teremből nyilik az első karzat, hol hajdankori mindennemü fegyverek, paizsok, panczélok vannak felállitva, a' bécsi Ambrasi gyüjtemény modorjára, lóhátas, és diszöltönyös vitézeket képezők. Ezek között leginkább figyelemre

méltók: egy ezüst vitézi öltözet gyönyörü zománczos sisakkal, mellynek becsét az akkori időben 10 ezer tallérra tették. Továbbá I. August választó-fejedelem oriás nagyságu kardja ezen felirással: „Vor Winterstet er Hochgemut lagarz deheine us er rut:“ a' másikon: „Chonrat vie verden schenke, Hie bie du mir gedenke.“

A' másik karzat hadi fegyvereket tart a' 15 és 16-ik századból. Emlitendő egy pikkelyes vért, és sisak ama honi történetinkben is nevezetes Szobjieszki Jánostól. — August 55 fontos pánczélja, mellyet több csatákban viselt; 's végre Bécs ostroma alatt elfoglalt mindenféle török hadiszerek.

A' harmadik teremben lőcsövek vannak első feltaláltatásuktól fogva mostani tökélyig.

A' negyedikben különféle disz-szerek, mellyek még August udvarában használtattak; az itt felállított nyergek, kantárok, 's lótakarok 'sat. müvészi tekintetből is figyelemre méltók.

A' valódi török szőnyegekkel boritott 5-ik

terem fegyvereket foglal magában a' világ más részeiből, leginkább keletből. Ezen terem tulsó oldalán van a' ruhatár keleti herczegek ünnepélyes öltönyeivel; — itt őriztetik Nagy Péter által esztergályozott billikom, mint szinte ezen császár kalapja is.

A' három utolsó karzatban végre különféle kardok gyönyörű markolatokkal az ablakokon mesterileg összeilletve találtatnak. Itt tünik ki, miért kapta August az erős nevet; egy kisded szekrénykében őriztetnek t. i. puszta kezeivel összezúzott lópatkónak darabjai. — Egy másik szekrényben van Napoleon vörös bársony nyerge, mellyet Dresdában utolsó létekor használt; mint szinte arannyal himzett fejér selyem czipői is, mellyeket koronázása alkalmával viselt. Ezen ritkaság talán sok hölgyet leginkább érdekelne; és valóban, ha ezek csak ugyan Napoleon sarui, azon nagy császárt mondhatom csinos piczi lábak hordták. Végre itt nyugszik békén két ellenséges kard; mellyeket csak a' mindennek végetvető halál egyesitett, — Nagy Péteré t. i. és XII. Károlyé.

De most már engedd meg kedvesem, hogy végzem soraimat, fáradt tagjaimon győzni kezd az álom, — erős ugyan az akarat, de a' test is követeli jogait. Nyugodjál te is csendesen édesem! bájos képzetek rózsái szenderitsenek álomba.

IV.

Dresda, aug. 4-kén 1840.

Tegnapi tapasztalásimat még két müvészi terem : a' képcsarnok és japáni palotabeli porczellán-gyüjtemény meglátogatása bővité.

A' fegyver-gyüjteményből a' képcsarnokba siettünk. Az ugynevezett istálló épületnek első emeleti 15 nagy termét ékesitik ezen olasz, 's Németalföld oskoláinak remek művei. A' festvények száma közel 1040re rughat; mellyek közül 500 a' németalföldi, 400 az olasz iskola, a' többi jobbadán franczia és német mesterek finom ecsetje. A' németalföld oskolájának legszebb darabjai izlésem szerint ezek : egy Ma-

ria kép'az isteni kisdeddel—Van-Eyktól; a' dagadozó hullámoknak parancsoló Neptun, Proserpina futása; — oroszlán vadászat; az utolsó itélet; az isteni kisdedet imádó 3 keleti bölcs — Rubens remek ecsetjének művei. I. Angol Károlynak több jól eltalált arczképei Van-Eyktól. — Rembrandt csoda szépségű leányának arczképe. Egy hollandiai csárda jelenet Ostadétól 'sat. — Az olasz remeklők között: Dolce Károly cziczelléje. Szforza majlandi herczeg képe da-Vinci Lénárdtól. Románo Vilmos szent családja, Titián Vénusa, 's a' hűtlen nő Krisztus előtt, — Tintorettotól; Corregio Máriája kisdedével; Reni Guido tövissel koronázott Krisztusa, 's végre a' világszerte hires Raphäel Madonnája szent Sixtussal, és szent Borbálával; az egész csarnok legjelesebb darabja, melly állitólag 17000 aranyért vétetett meg. A' német mesterek közt leginkább Dürer Albrecht, és Hohlbein János arcz- Roon Fülöp táj-festészetben kitünők. A' franczia mesterektől leginkább tetszett: Amalia I. József özvegyének

August cseh király, és családjával Neubausoni találkozása — Bonis Silvester Lajostól.

Egy rövid óra felette kevés vala ezen művészi kincstömegnek teljes megszemlélésére, melly heteken át nyujthatna a' művészi éldeletnek gazdag tápot; de hozzánk hasonló utazók a' művészet egy nemének nem áldozhatják fel kiszámlált perczeiket; mi is tehát sajnosan hagyók el e' csarnok bájos termeit. Délután meglátogattuk a' porczellán-gyüjteményt, melly a' japani palota 19 termét foglalja el. Chinai, japani, keletindiai, és meizni művekkel dúsan ellátottakat. Az indiainak festése csoda-szépségü. A' chinai, és japani 8 teremben kitünők a' sok nagy edények, 's különféle formájú, 's festészetü csészék, és tálczák; több jeles darabokkal diszeskednek a' szászhoni készitmények is, ezen művészet első kezdetétől mostani tökélyesedésig. Láthatni itt a' leggyönyörübb, 's legtermészethivebb állatokat porczellánból, mellyeken a' munka finomsága 's a' festés elevensége különös. A' festett darabok közül kitünők: az ember öt érzékei

allegaricus képekben, hat kis narancs-fácska, 's a' tükrét ejtette bánkodó hölgy, ki sajnos álmélkodással néz kedves műszerének cserepeire, arczán elömlő sajnálkozás valóban meg lepő, minden vonása hű képe, — jelleme rajzainak, melly a' hiuságban pontosúlni látszik. Az egészen olly valódiság tünik fel, olly igen egyez életből kikapott eredetijével, miként azt nálatok hölgyeknél naponta láthatni. Ne nehezteljetek édes Marim! hisz' nem téged érdekelnek ezen sorok, — nem akarlak hiuságról vádolni, de lásd, hisz' a' hiuság közös női tulajdon, máskép nem is volnátok Éva leányi.

Ezen gyüjteményhez tartoznak még finom, 's ügyes kézzel dolgozott tárgyak szalonnakőből; közöttök a' csinos kis szelenczék, fél domboru művek, 's szagos üvegcsék különféle állati fejeket ábrázoló dugókkal leginkább említendők.

Az agyag-edények között legkitünőbbek az ugynevezett majolikák (Majolika Gefässe) melylyek mintegy középszert képeznek a' közönséges cserép-edény, és finom porczellán

között, — végre az utolsó teremben I. Ferencz szobra, 's porczellánon festett igen csinos virág-bokor, mind kettő a' bécsi gyár készitményei. Mi magát a' festészetet illeti, — mind eddig a' bécsi csakugyan kivítta az elsőséget. Végre befejezésül az utolsó teremben áll a' fölfeszités nevezetes csoportozata, melly maga 20,000 tallérba került, 's mellyen a' szorgos működés leginkább a' virág-teljes földre, 's egyes személyek jellemvonásira nézve igen meglepő. Ezeken kivül üveg-szerek is vannak; közülök Kya gróf ivópohara, és III-dik August pezsgő poharai különös nagyságuk miatt figyelemre méltók. — Kimenet a' kertet látogattuk meg, melly szépkilátással, 's árnyas sétáival gyönyörködtet.

Hogy tapasztalásun okul az ember újabb bizonyságát adá bérinasunk, azon meglepő kinálása által, hogy ő három egyénből álló társaságot talált, kik készek velünk a' mengsi gyps-gyüjteményt, hova mi épen menendők valánk, megnézni, — természetesen a' költségek felezése mellett. Egy belépti jegy hat

személyre szolgál, 's így egyre megy ki egy, három, vagy hat, személy fizeti e a' 2 tallért; visszamentünk tehát vendéglőnkbe a' fenemlített társasággal összejövendők, melly egy férfiból, 's két csinos külsejű hölgyből állott; de ezek sokáig megvárakoztattak, — türelmünk már tető fokán állt; azonban másodszori hivatásra csakugyan elméltóztattak jöni; de hajh! egyike a' nagy sietés közben napernyőjét felejté, 's mi ismét várni kényszerülénk. Ötöt ütött az óra, 's hatkor már színházban akartunk lenni, 's a' szerencsétlen napernyő még mindig késett; végre csakugyan egy mély sohaj kisérte: „hála Istennek"-kel — a' gyps-gyüjtemény felé indulánk, melly a' k. palota földszinti termeiben van felállítva. Mengs Raphäel III. Károly számára készité ezen gyps-nyomatokat, Róma, 's Olaszhon más jelesebb régiségeiről, mellyekből a' művész egy példányt Madridba küldött, másikat pedig magának tartá. Halála után örökösitől a' szász király vásárlá meg. Ezen gyüjtemény több ezer darabot foglal magában, mellyeknek eredetiei előbb ugyan Olaszhon-

ban, de most szerte a' világban, leginkább pedig Angliában tartatnak. Maga a' gyüjtemény a' régiségekben buvárkodni szeretőnek érdekes. Egy órát tölténk itt, 's még jókor jöttünk a' színházba. A' berlini franczia társaság két vandvillet adott elő; „Elle est folle“ — — őrült — és „le muet“- néma. — Az első egy szerencsétlen franczia szerző elméjének éretlen szüleménye, az utóbbi egy szomorú bohózat minden érdek nélkül; de dúsan pótlá e' darabokban a' szerző meddőségét a' remek, 's valóban müvészi előadás.

Másnap reggel 8 órakor a' zöld terem (Grünes Cabinet) ritkaságait mentünk megnézni; bérinasunk ismét egy, három személyből álló társaságra tett szert, hogy a' költségekben osztozhassunk.

Azon gazdag kincs, melly drága kövek, gyöngyök, különféle arany, ezüst, bronzból vert, vagy öntött remek művekből áll, 8 földszinti teremben van összehalmozva. Hajdanta mind ezen kincseknek egy zöldre festett nagy terem szolgált rakhelyül, honnan az

egész épület most is zöld teremnek nevezetik. Gyüjteni kezdé ezen kincseket II. August választó-fejedelem, idővel többre és többre szaporodott elannyira, hogy jelenleg a' legdúsabb gyüjtemények egyike. Az első terem, vagy bronz-gyüjtemény 120 különböző nagyságu, és értékü szoborból, és csoportozatból áll; legtöbbnek hazája Olaszhon, jobbadán romai régiségeknek kicsinben utánzása. Jelesbjei: Márk Aurél, eredetije Roma capitoliumát diszesíti; a' fárnézi bika, XIV. Lajos szobrának mássa, melly egykor Paris vendome-piaczán állt. Végre Fridrik Vilmos porosz fejedelem, és Dorottya nejének szobrai.

A' második teremben van az elefántcsontfaragványok gyüjteménye; III. August választó fejedelem tulajdon müvein kivül, mellyek közül több teljes dicséretet érdemel, emlitendőnek vélek egy igen szép feszületet Angelo Mihálytól. A' pártos angyalok büntetését számtalan alakkal, egyetlen egy darabból. Egy hollandi naszádot a' gyüjtemény legrégibb darabját hasonlókép egy darab elefántcsontból,

melly simán dolgozott talapon nyugszik. A' hajó kötelei fonott arany sodronyból, vitorlái hártya finomságu elefántcsontból, mellynek egyén a' szász czim díszlik, 1620-ban Zeller Jakab által készítettek.

A' harmadik terem müvészi tárgyakat foglal magában, mozaik, kagylók, korállok, gyöngyház, gyántakő, és zománczból készülteket. Mellyek közt legérdekesbek: egy ritka nagyságu hegytető, gyöngyökből; egy meizeni porczellánból készitett, és szászhoni kövekkel ügyesen kirakott kandalló, gazdagon aranyozott bronzalapzaton. Egy felséges Madonna-kép bronzból, mint szinte egy „Ecce homo" mozaikból Mengs Raphäel mesteri kezének szüleménye; 's végre egy egészen gyántakőből készült szekrény.

A' negyedik terem asztali eszközöknek, mint billikomok, serlegek, perzsa, török, 's más festett poharak, palaczkok 'stb., rendeltetett, arany, ezüst, elefántcsont, 's szarvorrból.

Az ötödikben drága kövek tömege van

felhalmozva. Itt lehet látni az eddig ismeretes legnagyobb zománczot; hossza 4,— szélessége 1 röf. Egy Magdolna képe Dinglingernek készitménye. A' legnagyobb ritkaságok egyike egy bányavirágból vésett golyó kerülete 22½" — nehézsége 15 font.

A' hatodik terem drágaságok, 's valódi kincsek rakhelye. — Ritka nagyságú gyöngyök, achat, ametyst, mellszobrok elefántcsont, 's ébenfából készitettek, egy arany tojás, melly sok más tárgyakon kivül, egy egészen gyöngyből 's gyémántból készült koronát, 's gyürüt rejt belsejében, — 's több más tárgyak bámulatra érdemesek.

A' hetedikben azon koronázási díszszerek vannak letéve, mellyeket III. August viselt, midőn Krakkóban cseh királynak koronáztatott.

A' nyolczadik terem az igazi kincstár, mellyben drága szelenczék, czimerek, különféle díszszerek 'sat., több szekrényt foglalnak el; gyémántokkal, rubinokkal, türkoissokkal dúsan kirakott kardhüvelyek, 's markolatok; láncsák, dárdák 'sat. Egy másikban külön-

féle rendek díszjelei; végre egy harmadikban az uralkodóház kincsei Móricz választó-fejedelem idejétől mostanig. — Ezeken kivül két darab különös figyelemre méltó: Dianna fürdője, Ovid Metamarphosis jelenetének egyike, arany, 's szép zománczokkal, 's gyémántokkal ékített alakokkal, Dinglinger jeles udvari ékmüves remeke; 's a' nagy Mogol fejedelem trónja körözve udvari kiséretétől, melly 1½ négyszeg rőfnyi ezüst lemezen keleti fényben tündöklik. Idegen herczegek, és követek környezik zsámolyát, mellyek drága kövekből készitvék, — az alakok öntött aranyból drága kövekkel ékitve vannak. — Ezen remek müvön a' fenn emlitett müvész családjával együtt, és 14 segédjével 8 álló esztendeig dolgozott; mellyért 58,485 tallérral jutalmaztatott; maguk az alkotó részek 19,000 tallérnyi értéküek. Ennyi összehalmozott kincs, 's drágaság által egészen meglepetve, tökéletes elégültséggel 2½ óra után hagytam el ezen tündértermeket, a' királyi palotát meglátogatandó.

Ezen királyi lak tágas, de nem nagyszerü, külcsin 's tekintély nélkül; három oldalról szabad, és még sem tudja az ember, melyik tulajdonkép homlokzata. Belseje tökéletesen megfelel külsejének; a' termek egészen egyszerüek fény és pompa nélkül. A' királyi család számára rendelttek sem árulnak el fényüzési izlést. — Legérdekesebb a' király dolgozószobája, melly nem annyira kényelemre, mint szellemi éldelet táplálására látszik készitve lenni. Iró-asztalán halmozva vannak hir, és szépmüvészeti lapok, kézi könyvek 'stb., mellyeken mindennapi használat látható, csalhatatlan bizonyságai a' király munkás életének.

Schiller, ugylátszik, a' kedvencz; — munkái a' király iró-asztala közepét foglalják el, 's közöttök díszlik kisded mellszobra. Valami különös festvény egész palotában sincs; legszebb még a' királyné életnagyságu hiven talált képe a' király iró-szobájában, melly Sophia testvéréhez Ferencz Károly austriai főherczeg nejéhez különösön hasonlit. A' király

testőreinek öltözete izlésnélküli; — fejér bugyogó, vörös frakk, gránátos csákó.

A' látandókból most már nem volt egyéb hátra a' királyi könyvtárnál; visszamentünk tehát a' szép Elba hidján az ugynevezett ujvárosba, hol ez a' japáni palota első 's második emeletének 3 nagyobb, és 22 kisebb termeit foglalja el. Köteteinek száma 300,000-re terjed, mellyeken kivül még 2,700 kézirat és 20,000 kötetből álló földabrosz-gyüjtemény. A' könyvtár legérdekesebb részei görög és latin remekein kivül: francz, német, de leginkább szászhoni történetirók becses munkái; spanyol tudományos és szépmüvészeti iratok. Az ősz idők szerzőinek kincse pergamenre, pamutszövetekre, selyempapirra irvák, mellyek közül többek élénk arany, és szép miniatur festvényekkel diszitvék. Látni itt még nyomdokait a' medici-házból származott burgundiai herczegek gyüjteményének; sőt sajnos emlék! nagy Mátyásunk budai könyvtára azon maradványából is, mellyeket a' kincsszomjazó vad pogány előtt elrejthetni lehetett, és Buda

visszavétele után Europa jelesb könyvtáraiban mainapiglan szétszórva nyugszanak. — Az üveges szekrényekben tartott kéziratok közül jelesebbek, az apostoli cselekedetek a' VIII-ik századból; egy malai irás pálmafa leveleken, és arany táblácskákon két korán; — Melanchton, Dürer Albrecht, és Luther Márton kéziratai; az utósó vallásnyilatkozat tanitványaihoz intézve.

Visszamenet az örökkel találkoztnnk, kik zene hangjai mellett vonultak el mellettünk; — megálltunk, és kevéssé hallgattuk; a' zene valóban bájoló, de a' katonaság öltönyével sehogy sem tudtam megbarátkozni; átalánosan véve kicsin 's alacson termetüek, — sőt dobosaik alig 14—15 éves gyerkőczék, kiknek törpeállásukkal a' nagy dob széles kiterjedése furcsa ellentétben van; ellenben a' katonai szabályokban igen ügyeseknek mondatnak.

Még egy kurta fél órácskáig voltunk sza-

badok, használatlanul elszalasztani ezt sem akartuk; siettünk tehát ismét a' képcsarnokba, mennyire idő engedi e' szellemi éldeletben mégegyszer futólag részesülendők.

A' pompás termeken uj és uj gyönyörrel haladtunk keresztül, mig Raphäel madonnája mint egy varázsihlettel kötve tartá lépteinket, — csudálat és önkénytelen ájtatosság mámorától elandalodva szemléltük az isteni vonásokat midőn költői egünkből egy igenis prosaicus őr „uraim bezáratik" felszólítása lerántott. — Egy szép nagy festvény mellett álló nézőtársaim illy párbeszédet tartottak: „nemde — mond az első — gyönyörű csarnok ez?" „valóban — viszonzá a' másik — de én már láttam;" „hogy hogy? 's épen most mondád, hogy még Dresdában nem voltál" — „'s hisz nem is itt — felelé a' másik — hanem Berlinben!"

Délután Pilniczre a' kir. család nyárilakára rándultunk ki, melly nyolcz izletesen rendelt chinai modoru épületből áll, de hasonlóul királyi fényt követelni nem igen látszanak. Ott,

hol Elba kigyódzó folyama e' tájékra gyönyörü kinézést bűvöl, fekszenek ezen paloták körözve a' schönbrunihoz hasonló angolkerttel, mellynek egy osztálya válogatott füvésztani növényekre használtatik. Itt vannak a' királyi istállók, mellyek 200 nem épen királyi méneshez illő lovaknak adnak helyet: 7 nyerges, és 12 kocsiló a' királlyal volt, ki a' hegyek közt utazott. A' fóut, melly a' városból ezen nyárilakra vezet, bátor alig két mértföldnyi, a' németországi jó utakat tekintve, nyomorult elhagyatásban sinylik; megfoghatlan! hogy lehet ez ut, mellyen a' király naponként, sőt gyakran késő este is szokott hazajőni a' szinházból, olly rosz állapotban.

Visszamenet Elba innenső részén mentünk, hol a' gyönyörü fekvésü és szép terjedésü Findlater lord szőlője nyulik el. Ez is egyik kedvencz-helyök a' zöldben mulatóknak.

Igy végeztük be e' város ritkaságinak szemléjét, 's holnap Lipcse felé folytatjuk utunkat. De mielőtt e' kedves helynek szorult

kebellel mondanék végbúcsut, még egy pillanatot vetek rája.

Ezen nem igen nagy város a' müvészi kincsek olly válogatott bőségével van megáldva, hogy e' tekintetben vetélytársinak száma csekély; sőt történeti szempontból is nézve, dús; 1760-ban a' 7 éves háboru egész súlyát érzé; ugyszinte 1813- 1814ik években a' franczia forradalom gyászos következményeiből Európára tornyosodott csapások jókora részét is viselte, ugy: hogy az előbbeni sebek is csak azért látszottak némikép behegedezni, hogy zsarnoki kezektől felszaggatva szivárgásuk sürü forrása alá huljanak; mostanig is maradó eleven emlékeket hagyván magok után.

A' fenemlitett tárgyakon kivül e' város díszei közé tartoznak még IIik August pompás bronz-szobra felállitva azon szép piaczon, melly az Elba hidja előtt tárul ki, — római öltönyben képezi a' királyt kedvencz-lován ülve kezében királyi pálczával; de öltönyével furcsa ellentétben áll tekercses vendéghaja. A' szobor különös élethü volta miatt is figyelmet

ébreszt. Az egész nagy szobor ugyszólva a' ló farkán nyugszik, melly erős vaskapocscsal csatoltatik a' homok-kötalaphoz. — Másodszor Móricz választó-fejedelem szobra azon jelenetet ábrázolja, midőn ez uralkodását August öccsének adja át; utánok a' halál áll fövényórát tartva kezében, végre az újvárosi temető falain van még egy régisége miatt nevezetes emlék, az ugynevezett „halotti táncz" homokkőből féldomboru 27 alakkal, mellyek minden rangot képezve követik a' halált; első rendben van a' papság a' római pápa vezérlete alatt, másodikban a' világi hatalmak, elől a' király; harmadikban a' katonák, tanítók, kézmüvesek; végre a' negyedikben a' nők egy apátnő által vezérelve. Magok a' rajzok az élet különszakaiból vannak meritve, az aggtól kezdve le a' csecsemőig. Az egész kép természetesen nem más, mint a' középszázadok korcs szüleménye. A' temetőt több jeles emlékek diszitik. Adelung egyszerű sirkő alatt nyugszik.

Igy kész volnék Dresda leirásával, remél-

lem, meg vagy elégedve, legalább legszilárdabb akarattal igyekeztem kiváncsiságodnak kielégitésén. Holnap reggel Lipcse felé folytatom utamat, mi történik tovább velem, tudja a' jó ég! élj boldogul mig ujat hallhatsz felőlem.

V.

Magdeburg, august 5-kén 1840.

Az óra hatot ütött a' gépész indulásjelül sebesen kirohanó süvöltő gőzt bocsáta ki a' szük kürtőn, 's a' mozgony elkezdé villámsebes működését. Tizenöt német mértföldnyi tért 3½ óra alatt repültünk át. Ezen gőzkocsizási kiváltságos társaság sok akadályok legyőzése után végre 1837-ben létesült. A' pályaudvarok mind Dresdában, mind Lipcsén gyönyörűek. Az alapok ingatlansága, mellyeken a' pálya nyugszik, maga az építésmód, több kőszikla szorgos átfurása, mellyeknek egyike majd ½ mértföldnyi hosszu, gondosan 's helyesen ki-

számolt kivitelre, csüggedni nem tudó türelemre mutatnak. Ez kivivja a' bécsi és más pályák előtti elsőséget.

Utazásunknak az idő különösen kedvezett. A' gyönyörű korány, az eleven zöld tájékok virányos mezők illatdús özöne felviditólag hatottak ránk. — Illyenkor a' lélek is a' szoba— zárt levegőjével megbékülni nem tudván, szabadba kiványkozik, 's a' szokott mindennapiság kötelékiből kibontakozva szabadabban lengeti költői szárnyait, 's édes merengésének tárt utat enged. Én is siettem az első hely födött kocsiját a' nyilt harmadikkal felcserélni, szabad kilátást, 's fris levegőt élvezendő. Gyorsan repültek el előttünk a' tájak, 's egy pillanat alatt mintegy átvarázsolva más és más vidéken valánk; kéklettek a' messzehegyek: egy két percz, 's alattok voltunk: ismét egy kis idő, 's szemeink már egészen más tájékokkal találkoztak, 's midőn czélt érve leszáltunk, azt sajnáltuk csak, hogy e' kellemes éldelet olly rövidke ideig tartott. —

Lipcsébe jöttünkkor a' bajor fogadóba szál-

tottunk, első gondunk egy ügyes bérinas után volt, kivel a' város nevezetességeit megszemlélhessük; V..... O..t mint hazánkfiát, 's régi ismerősömet meglátogatni siettem, ki ott most terjedelmes könyvkereskedést üz. Öröm lepé meg honfiát külföldön is róla megemlékezni látván, 's tüstént szolgálatát igéré, hogy a' város ritkaságait megmutassa, mit örömmel fogadtunk. Először is Miklós templomába vezetett; de ebben nehány csinos fresco festészeten 's Luther Márton szószékén kivül semmi különös sincs, innen könyvárusok csarnokába mentünk. A' könyvárulás általjában Lipcsére nézve nevezetes kereskedési czikk. A' könyvárusok tulajdon osztályt képeznek

A' könyvkereskedés három részre osztatik, — mellyek közt a' bizományos, Lipcsére nézve legnagyobb jelentésü; ez az, melly neki Németország könyvkereskedési ügyében a' legfőbb polczot biztositja. Minden német, sőt sok külföldi könyvárus is tart itt magának egy megbizottat, ki a' nála letett raktárból megbizójának parancsára a' kiszolgáltatást, fizetést

's egyéb kereskedői szerződéseket 's meghagyásokat a' többi könyvárusoknál teljesiti. A' könyvárusi sokadalom évenként husvétkor szokott tartatni; midőn valamennyi könyvárus csarnokuk tágas termében összegyül. A' városi javitó, — a' Brockhausi könyvnyomóintézet, mellyben 32 prés, — hárma gőz által hajtva, folyvást, működik; a' csinos egyetem-épület, a' városház, 's a' kellemes sétatér fő ékei a' városnak.

Egyike a' legemberszeretőbb intézetnek az ugynevezett János-kórház, hol 100 egyén, kik bármilly okból, a' világi zajtól magokat elvonták, 300 tallér tőke lefizetése után étellel, itallal, ruházattal 's egyéb szükségesekkel illendően elláttatik, 's élte hátralevő napjait nyugalomban töltheti. — Ezen kórházzal határos a' János-temető, hol az isten előtti egyenlőség elvéből kiindulva, vallás-, nemzet-, 's rangkülönség nélkül békén nyugszanak egymás mellett a' hült tetemek; — bájoló virágok, szomoru cziprusok árnyékában körzik a' sírhalmokat, mellyeket rövid, de érzésteli fel-

iratok ékesítnek. Az illy sírhalmok közt nem nézheti az ember rémváznak, de békehozónak a' szabaditó halált. Gellért, az ártatlan modoru Gellért hült tetemei, egyszerü emlékkő alatt nyugszanak, mellyet szorgos kéz által ápolt virágok, szomorúfüzek árnyában ékitenek. — Korán született ő éretlen századának, 's a' rá érdemetleneket korán hagyta el! — lengjen szende béke hamvai fölött! —

Kocsit bérlettünk a' vidéket körültekintendők. Azon tágas síktéren, mellynek viritó zöldje nem régen nemzetek vérétől piroslott, most ismét csinos faluk, szép nyárilakokkal diszlenek.

Gerhard kertje a' városi mulatókerteknek elseje; szép mulató-, 's más római modoru házakkal, szobrokkal, árnyas sétákkal, gyönyörü fa- 's virág-csoportozatokkal ékeskedik; határát Elba hullámai mossák, mellynek vize fürdőre is használtatik. Ott, hol a' japani nyárilak emelkedik, 1813-ban Poniatovszky az utósó lengyel király lelte habsirját, midőn a' francziák visszavonulásánál az Elbába ug-

ratni kényszerült; szerencsétlen honfitársai ezen helyet egyszerü emlékkővel jelelik meg; de jelenleg a' kert más részében más sirkő van emlékének szentelve. A' Rózsa — Jánosvölgy, 's több más kertek a' körülfekvő vidékek lakosinak olly kényelmet, mint gyönyörteljes éldeletet nyujtanak. — Egy ugynevezett tilalomtáblácska különösen magára vonta figyelmemet. Legszebb bizonysága ez a' köznép nemes érzetének. A' táblácskán csak ezen szavak olvashatók: „e' sétatér a' város tisztes lakosinak gondja és védelme alá ajánltatik," — és ez Lipcse müvelt lakosinak elég; soha csak egy kis ágacska sem sértetik meg. Vajha nálunk is elegendő volna illy felirás, és soha ne kellene testi büntetéssel fenyegetni az áthágókat! — Tilalom- és nem tilalomtáblácskák mellett egyedül pajzánságból romboltatnak ollykor legszebb facsoporzatink. Ezen kirándulásink bevégzése után, midőn vendégfogadónkba visszatérénk, rám várt már O — ur azon szives ajánlással, hogyha kedvem telik az eddig még föl nem nyitott vaspályán Halleig

az igazgatóság társaságában utazhatunk; de azonnal távoznunk kellett a' fél órányira fekvő Skeudicz falucskába, hol az indító gép ránk várakozék. O — ur (a' bécsi vasutvonali társaság tiszteinek egyike) ajánlólevelekkel volt az igazgatósághoz utasitva azon szándékkal, hogy a' még fel nem nyitott vasutvonalon Lipcsétől Halléig a' próbautazáshoz, ha csak lehet hozzácsatolja magát. Lipcsérei menetelemben ismerkedtem meg vele; 's miután tervét sikerülni látta, tüstént hozzám sietett, utitársul felhivandó. Három óra mult délután, és 3½kor a' skeudiczi gépnek indulni kellett. A' helyett tehát, hogy a' table d' hote-hoz üljünk, siettem kocsit kapni Skeudiczre. Itt váltam el eddigi utitársamtól. N. ur, kivel eddigi utamon még bővebben megismerkedtem, derék, müvelt férfi, kinek oldala mellett több jó órát töltöttem: de itt válnunk kelle, neki vissza, — nekem előre. — Negyedfél már elmult, midőn Skeudiczre értünk, de se kocsit, se gépet, se valakit az igazgatóság közül nem valánk szerencsések láthatni; már meg-

döbbentünk, vélve hogy késön jöttünk, midőn végre két kocsi az igazgatósággal előnkbe jön, — a' magdeburgi főpolgármester, mint ezen vállalat igazgatója által vezéreltetve, ki barátságos fogadás után művészi beszédbe ereszkedett utitársammal, — mellyből csak annyit értettem, hogy ezen társaság a' dresdaitól el van különözve, 's 13 mozditógéppel bir. —

Ezen még eddig fel nem nyitott vaspálya Lipcsétől Halléig, honnan azután a' pálya Magdeburgig a' kapcsolatot helyreállitja, — augustus 18án fog felnyittatni 4 órakor délután. Az inditógép, mellyet a' magdeburgi fő polgármester ur ezen vizsgáló utjára előre megrendelt, egy nyiltkocsival jött el; pogyászunkat hamar felrakták, 's nyájasan szólitottak fel helyet foglalni. Az egész társaság kivülünk az igazgató, fő, 's az illető kerületi mérnökökből állott. Öt mértföldnyi távolságot villámsebességgel alig fél óra alatt haladtunk át, 's miután az igazgató urnak szivességéért forró köszönetet mondánk, 's tőle azon utasitást nyertük, hogy ha Magdeburgba menni

akarunk, öt órára ismét ott legyünk;—siettem még a' várost sebesen megkerülni. — Nagy piacza 's kormos épületein kivül mocskos utczái is emlékeztetnek régiségére; ránk nézve legérdekesebb része az egyetem; sokáig kerestük, mig egy nyilt 's kissé dombos piaczon fellelhettük. Épitésmódja nagyszerü, gyönyörü kapuin keresztülmenve korinthiai oszlopzaton nyugvó előcsarnokba jövénk, honnan két sor hasonlókép nagyszerü márványlépcső vezet az első emeletbe, hol a' két hallgatóterem van; a' másodikban vannak a' háziak lakai, és az irószoba. Régenten az egyetemnek nem volt külön épülete, hanem a' tanitók tulajdon szállásaikon adtak oktatást; melly baj elháritása végett a' megholt király 1834-ben emelé e' szép épületet; a' tanulók összes száma csak 600-ra megyen.—

Visszatértünket, mellyet az idő haladta miatt siettetnünk kelle, a' kis, de csinos sétatérnek vettük, hol az ujon épitett, de evangelicus templomhoz jobban hasonlító szinház áll. A' pályaudvarba érve nem vala több időnk,

mint jegyeket váltani, és beszálni. A' fő polgármester ur társaival együtt hozzánk ült. — Az óra ötöt ütött, 's tüstént hallottuk a' gépész visító gőzsüvöltését, — egy percz 's az egész mozgony sebesen haladt. — Most ismét Poroszhonban valánk, mire már a' buja növénnyel lepett síktérek is emlékeztetének. Ezen ország keblében egy idegen hatalmasság is van, Anhaltköthen herczegség, Köthen várossal, melly szorgos kézzel müvelt lapályon terjed el; innen kezdve hasonló buja egyenlőség czímzi az egész tájékot Magdeburgig. — Ezen, és a' dresdai vasut között nagy a' különség; mind az ut, mind maga a' pálya épitésében, sőt a' sebességben is, — bátor a' dresdaitól sem lehet megtagadni a' szorgalmat. Három és ¼ alatt 15 mértföldet futottunk le, és igy 8¼-kor a' „London" várostól czímzett vendégfogadóba telepedtünk le, hol ránk ohajtott nyugalom várt. A' sötétedni kezdő idő keveset engede látnunk a' városból, de eddig látott szép széles utczáiról itélve Po-

roszhon szebb városinak egyike; fekszik Elba mellett, melly által Hamburggal, 's igy az északi tengerrel is kapcsolatban van 's ez összeköttetés jeles kereskedési hellyé magasítja, mit a' határos kis tartományokkal kötött mindenkori vámszövetség még inkább előmozdít. Többet édes Marim e' városról nem irhatok, késő az idő; az utczákon futkosni se kedvem, se időm, mit magad is könnyen átlátandasz, ha meggondolod, hogy ma Drezdától ide egy nap alatt 32 mértföldnyi utat tettem, noha e' közben Lipcsén 6 órát töltek. Való, hogy sok kényelmet nyújt a' vaspálya, de testünk, a' rázkódás és sebes mozgás miatt még is elbádjad; de azonban már a' gyorshaladás tekintetéből is kényelem marad az utazóra nézve, ha azon roppant hasznokat, mellyekkel a' kereskedést gyarapitja, ide nem számitjuk is. —

Holnap reggel 5 órakor gőzhajó induland Hamburg felé, mi rám nézve igen szerencsés környülmény, mivel a' hajók hetenkint csak háromszor mennek 's igy e' nélkül két na-

pot kellett volna hiába időznöm; de még eddig kedvezett a' jó ég mind egészséggel, mind kellemes idővel, mik az utazónak fő-szükségei.

VI.

Hamburg, aug. 8-kán 1840.

Örömmel nyúlok tollamhoz ezen gyönyörű városból tapasztalásim további eredményét közlendő. Tegnap előtt reggel 4 órakor váltam el eddigi utitársamtól, ki ismét Lipcsére tért a' magdeburgi társasághoz tartozó, csinos gőzösön. A' gőzösök száma e' két város között jelenleg 6, két különtársaság tulajdona. Az utazók száma csekély, általában ritkán jő több egy hajóra 50 embernél, sőt a' main csak 28an voltunk. Vidámon tölténk a' hosszu időt társalgás, olvasás, 's zongora által, melly a' hajon utazóknak kényelmükre van; — a' szép és kellemes idő is kedvezett. Éjjel 11½

volt, midőn Hamburgnak csak a' távolfekvő házak gyér lámpái által világitott kikötőjébe érhettünk: a' szép látványt, melly illyenkor a' néző szemeinek kinálkozik, az éj setéte miatt természetesen elmulasztók. Nagy fáradság után talált bérkocsi vitt a' „Belvedere" czimü vendégfogadóba. A' város kapuihoz érve, annak felnyitását 1 mark 's 8 schillingen kellett megfizetnem. A' kapuzárás eszméje csak itt lőn világos előttem. E' város minden kapui, tekintve az évszakok különrészeire, bizonyos órában bezáratnak, és csak dij mellett nyittatnak fel, melly későbbi órákban szembetünőleg növekszik; ellenkező esetben kénytelen az utazó, vagy a' városi is, ha netalán elkésett künn a' kapu előtt szabadég alatt éjelezni. Milly kellemetlenséggel van ezen rendelet összekötve mind az utazókra, mind a' városiakra nézve, kik néha legnagyobb vigyázat mellett is elkéshetnek, gondolhatni. E' rendelet is a' 15-dik század ökölj'ogi szüleménye, mikor béke és csend végett czélirányos volt este a' kapukat bezárni; de

a' 19-dik században épen nem lehet vele megbarátkozni, sõt a' munkás polgárnak igen nagy terhére van, kit foglalatossága gyakran éjen át is a' város falain kivül tartóztat; mennyire zavartatik a' munkás öröme, midõn holdvilágos nyári lanyha estéken fáradalmit enyhítõleg künn sétálni akarna, ha a' kapuzárás ez ártatlan éldeletét háborgatva vissza nem siettetné. A' fizetendõ díj gyalog 's kocsin utazókra bizonyos szabály szerint van ugyan kivetve, de még se csekély. Évek óta ohajtják a' hamburgiak e' kényszerített tehertõli fölmentetésüket, — de minthogy 150,000 mark tiszta jövedelmet kamatoz, a' status nehezen engedi kicsúszni kezéből ezen arany halacskát. Nézetem szerint ez egy, mit e' más intézkedéseire 's elveire nézve igen loyalis kis státusban korholhatni.

Mennyire meg voltam lepve, midõn reggel ablakból kinézve elõttem a' legszebb látvány terült el. Az éjszakról hömpölygõ Alster a' város közepén nagy négyszegû medret képez, melly gyönyörû partjai koszorújában a' na-

gyobbszerű látványok egyikével kecsegtet. A' déli és keleti partot az ugynevezett szép Jungfernstieg-e képezi gyönyörű szabályos épületeivel, sétatéreivel és kávéházaival; az éjszaki parton nyulik el azon nagy gát, melly a' várost körözve Elba folyóig huzódik, azon szép lombardi híddal, melly a' fönemlitett medret a' külső Alsterral összecsatolja; végre a' nyugoti részén nyulik el a' fatöltés. Mind ez olly felséges látvány, mellyhez kevés hasonló van. Fürdőintézetet pillantottam meg, 's rögtön siettem azon ismert élvezetre, mellyet egész eddigi utamon nélkülöznöm kelle; csinos, de alig 4 lábnyi mélységű. Fürdöttem, de megbántam; a' meleg viz (17½ fok.) ellenkezőhöz szokott tagjaimra rosz hatással volt, alig jöttem ki, 's az eddig szerencsésen elmaradt fejgörcs ismét elővett, melly bátor egy óra mulva elmult, de egész nap tartó gyengélkedést hagyott maga után. — Mielőtt itt olly kellemesen töltött 6 napi mulatásom leirásához fognék, nehány statisticai észrevételeket akarok előrebocsátani.

Hamburg tartományával együtt az Elba éjszaki részén fekszik, Holstein herczegségtől és Hannoverától körözve. Éjszakról Alster folyó metszi keresztül, melly két, részint természetes, részint mesterséges ágai által a' kikötővel egyenes kapcsolatban van, ugy, hogy rajtuk az árukat egész a' raktárakig hozhatni. Ezen ágakat a' hamburgiak Fleeten-eknek nevezik. Bátor a' nagy oczeán Hamburghoz 18 mértföldre esik, mégis a' szabályos tengeri dagály, és apály idáig érezhető, ugy hogy a' természetnek e' roppant játéka minden 24 órában megujul, azon különbözéssel, hogy a' dagály itt csak 8, az apály pedig csak 4 óráig szokott tartani; némellykor olly magasra dagadnak a' hullámok, hogy a' város alantabb fekvő részei egészen elárasztatnak 's a' lakosok kénytelenek emeltebb helyeken keresni menedéket. — A' város felosztása egyházi és polgári tekintetben különbözik; de a' fő felosztás mégis az öt fő plébánia után 5 osztályra van elkülönözve. A' polgári felosztás 6 dandárt és 48 századot foglal ma-

gában. Ezen két fő felosztás szerint vannak elnevezve még az utczák is, — mert minden utcza szegletén a' plebánia dandár, és század első betűi és számai felirva vannak p. o. P. B. III. C 8. *) Hamburghoz tartozó egész tartomány három kerületből áll: 1-ször a' külvárosokból; ide tartozik az egész város környéke, és az Elbasziget; 2-szor riczebütteli kerület, melly 18 mértföldnyire a' várostól Elba torkolatánál van, áll az éjszaki tengermellékből, és Neuwerk szigeteiből; végre 3-szor a' bergedorfi kerület Hamburg és Lübek Hanza városok tulajdona. — Mi Hamburg polgári felosztását illeti, a' németszövetség gyülekezetében utósó helyet foglal el, — és Lübek, Frankfurt 's Bréma városokkal régi kereskedői szerződésből, — oldenburgi herczegséggel pedig katonai tekintetből szövetségben van. A' város egész szerkezete ama szerencsétlen 1806, 1810, 1813-dik években a' franczia-zsarnokság alatt kimondhatatlan

*) Petri Batallion III. Compagnie 8.

sokat szenvedett, míg végre e' városok lelkes polgárai győzelmi babérral koronázva tértek vissza honunkba, 's függetlenségük 's szabadságuk zászlóját véres verejtékkel vívták ki.

A' fő jog és hatalom részint a' polgárok által gyakoroltatik. — Maga a' tanács 3 törvénytudó, 's egy kereskedői polgármesterből, 11 törvénytudó, és 13 kereskedői tanácsosból, és 4 titoknokból (syndicus) áll. Az elsők határozó, de az utósók csak tanácsoló szavazattal birnak. A' kültanács 's a' polgárság 210 birtokos polgárból áll, melly számhoz minden templomkerület választhat néhányat, azonban a' többi birtokos polgárság is, azaz ollyan, ki a' város kerületén némi telkekkel bír, jogositva van a' gyülésekben résztvehetni. — A' törvénytételt hasonlókép a' kül és belső tanács közösen gyakorolja; de a' statusigazgatásba mind a' két rész különböző befolyással bír, melly azonban mind a' két rész választotta biztosság kezelése által gyakoroltatik. Az egyházi hatalom általánosan a' status kezében van, mellynek alá van vetve az egyházi dol-

gok ministeriuma; ez az 5 plebániákra felosztott predikátorokból, fő és alesperesekből áll, kik a' tanácstól választott pap által igazgattatnak. A' mondottak csak a' Luther hitét követőket, ugymint az itt uralkodó vallást illeti; mert a' más felekezetek egyházi dolgait a' tanács által rendelt különös egyházi választmány látja el; — azonban minden vallás egyenlő szabadsággal bír. — Mi pedig a' tisztán vallásos tárgyakat illeti: minden felekezet tulajdon választott papjai által kormányoztatik, a' katholicusok pedig a' Münsterben tartózkodó apostoli követ alá tartoznak. Hamburg lakosinak száma 180,000-re mehet, ezek közül 2000 katholicus, 4000 református, 1000 memnonita, 1000 zsidó, — a' többi lutheránus. A' törvény végrehajtása azon dicséretes elvből indul ki: a' törvény előtt mindenki egyenlő; tehát nincs szükség különösen jogositott törvényszékekre, — mert a' törvény személy és rang tekintete nélkül egyedül a' kérdéses tárgy tekintetéből hozza itéletét, — és igy itt is vannak ugyan némi kiváltságos bíróságok,

mellyeknek mind a' status tisztei, és papság, mind a' katonaság egyiránt hódolni tartozik. Két bíróságnak egyforma ítélete ellen a' fölebbvitel meg nem engedtetik. —

Mi végre a' katonai szerkezetet illeti: ez 6 gyalog polgári, — egy vadász, és egy lovas századból — egy 1200 főnyi várőrségből, 's végre az éjjeli őrcsapatból áll. — A' polgári katonaságban mindenki köteles 22-ik évétől 45-ig szolgálni; és valahányszor a' sor kivánja, azonnal megjelenni Azoknak, kiket kereskedés, vagy más foglalkozás gátol, megengedtetik szolgálati idejükre, melly csak 24 óráig tart, mást helyettesiteni. A' fő felügyelés a' polgári katonaság választmányára van bizva, mellyet a' tanács 6 esztendőre szokott kinevezni. Ez nevezi aztán a' főtiszteket; mert az alsóbbakat tulajdon főnökei nevezik. Egyenruhájok kék nadrág, hosszu kék kabát, zöld hajtókákkal, és fekete csákó, mellyet kisded fehér bokor ékesit. — Hamburg, mint a' németszövetség tagja, köteles: nem csak háborúkor határozott számu kato-

naságot adni, de béke idejében is állandó fegyvereseket tartani. Nem régen Hamburg az oldenburgi herczegséggel olly szerződésre lépett, hogy az utósó bizonyos határozott dij mellett tartozik 93 pattantyust a' németszövetségnek Hamburg helyett nyujtani. Ezen szerződés következtében a' hamburgi pattantyusságot el lehetett oszlatni, és a' vadászszázadhoz csatolni. Az őrcsapat is a' katonai osztályhoz tartozik, mellynek, ugy mint a' polgári katonai választmánynak fővezére, a' legöregebb polgármester. A' választmány tagjai a' tanács által neveztetnek részint magukból a' tanácsosokból, részint a' polgárságból; de a' tisztek átalában maga az osztály által választatnak. — Azonkivül az őrcsapatnak kisebb 's nagyobb haditanácsa van; ez 13 tisztből áll, kiket az őrcsapat kormányozója szokott kinevezni, és jogositva van több évig tartó fogsággal büntetni, de itélete a' fő polgármester helybenhagyása után nyerhet csak érvényességet; hanem a' nagyobb haditanács két tanácsnak elölülése alatt életről és halál-

ról felebbvitel nélkül ítélhet. Végre a' katonasághoz tartozik még az 1130 főből álló éjjeli őrcsapat, melly a' rendőrség kormánya alá van rendelve; czélját ennek neve fejti ki.

A' polgári katonaság, és az őrcsapat közösen látják el a' város- és kapu-őrségeket; szolgálati idejök egyszerre csak 24 óráig tart. —

Ezen rövid vázlatból világosan láthatni, hogy Hamburg, jól rendezett köztársaság, mellynek polgárai önszerzette törvényei árnya alatt nyugodtan éldelik a' béke édes gyümölcseit.

Talán érintett nézetimet sokáig is fejtegettem? bocsánat kedves! ha azon tárgynál, melly leginkább érdekel, legtovább szoktam mulatni; — teljesen meg vagyok győződve, hogy ha te egykor Dresdába jösz, a' dics műkincseknek tökéletes leirását adandod; de ama szép öltönykelmék, gyönyörű shawlok, 's több e' félék mellett legtovább időzendesz; mert, nemde hisz magad is megvallod, hogy

egy szép öltöny jobban érdekel, mint egész politica, — és ez igen is rendében van! mert a' politizálás hidd el, nem is tartozik nemetekhez édes! más a' hölgynek, más a' férfinak hivatása, a' természet mindenkinek kiszabta a' kört, kiszabta a' határt, mellyben munkálkodnia kell, 's mellyet áthágni gyengeséget bélyegez. — Szép a' ti hivatástok 's szép körötök; 's mennél jobban, mennél gyengédebben teljesititek ennek kötelességeit, annál hódolóbb tisztelettel viseltetik irántatok minden müvelt lelkü férfi. Nincs előttem visszatetszőbb, mintha gyenge hölgyet erős részt venni látok a' sokszor nehéz felfogásu politicai kérdésekben, — 's mint egy tudós modorú parancsoló hangulattal elveinek elfogadását sürgetni. Lehetetlen, hogy teljes kiterjedésben fogná fel a' tárgyat, — mert már neveltetése más volt, nem birhat megkivántató előismeretekkel; következésképen minden tudománya hiányos, és félszeg; félszeg marad beszéde, sőt félszegek más tettei is, mert mindenütt politicus áltudóskát szerepel. Meglehet, hogy

a' hizelgők serege dicséret özöneivel árasztja el, — mert mit nem tudna dicsérni a' hizelgő? de a' pártatlan biró pálczát tör felette; — pedig elég sajnos, hogy ezen kábaság divattá lett hölgyeink között. — A' politicus kontárok napról napra szaporodnak.

De már ismét messzetértem; menjünk vissza a' fürdőhöz, hol beszédem fonalát elhagytam. Fürdő után felkeresni indulék azon bájos hölgynek szüléit, kiknek szives javaltuk nyujtotta ajánlatinak köszönhetem Hamburgban töltött kellemes óráimat; a' fájdalmasan nélkülözött magzatok örömtől lepett szüleikhez intézett leveleinek átadása kedvező viszhatással volt magára az átadóra is, ha szinte róla olly kitünőleg kegyes említés nem tétetett volna is. — Mind G. mind V. uraktól megkülönböztetett barátsággal fogadtattam, és épen olly szivességgel hivattam az itt tölteni szánt időt körükben élvezni. — Először is a' Börze és Halle meglátogatása határoztatott el, hova V. ur 1 órakor elkisérni sziveskedett, az alatt egy kis kerületet tettem a' városban, és midőn

visszatértem ujra megerősödtem azon meggyőződésben, hogy mint mindenütt, itt is a szép utczák mellett piszkos sikátorok is vannak, mellyeket itt „tweeten"-eknek neveznek; a' lúdpiacz, nagy uj piacz, fegyvertárpiacz, a' töltéskapúut, nagy fehéritő (Grosse Bleichen) 's az uj bástya, — valamennyi között a' legszebbek; sokszor az utcza szögletén bámulva néztem a' felirást, melly gyakran olly különös, hogy a' legnagyobb szótaglaló minden boncz-tehetséget előbb kifárasztaná, mintsem ennek valódi értelméhez közelítene. Az épületek között legkitünőbbek a' város- és a' tanácsházak, vagy a' szegények háza; diszes a' letartóztató ház is (Detentions Haus) mint szinte a' János-zárda, és a' városi szinház, stb. Egy órakor már V. ur irószobájában voltam vele a' kereskedő-csarnokba menendő, hol Hamburg kereskedői naponként tartják gyüléseiket. Ezen épület épen a' város-ház ellenében áll, 's három fő részre oszlik; az első csinos vas-sorompóval kerített udvar, a' második egy tágas födött csarnok, és a' harmadik

az e' felett épített börzeterem, melly különös rendkivüli gyülésekre szolgál; maga a' csarnok közönségesen árverésre használtatik. Az egész tágas épület még sem elegendő azon sokaság befogadására, melly itt mindennap dél tájban összecsoportozik. Mindenkinek van már bizonyos helye, hol állani szokott, hogy a' keresők hamarébb feltalálhassák. A' börzeidő pontban 1 órakor kezdődik, ezentúl egy kis perczczel becsükatnak a' sorompók, és mindennek, ki elkésett, vagy ki ½ kettőnél hamarébb kimegy a' börze eloszlása idejénél, 4 schillinget kell fizetnie, a' mellyből bejövő öszveg a' kereskedési választmány által jótékony czélokra fordíttatik. — A' börzecsarnok magány épület, mellyet nehány részvényes építetett; itt találkoznak a' börze előtti és utáni időben minden kereskedők, kik esténként is itt szoktak mulatgatni. Az első emeletben az említett fő teremen kivül van még egy másik tágas terem is, és több csinos ízléssel bútorozott kisebb szobák, mellyek kereskedési, vagy társalgási czélokra használ-

tatnak. — Minden tagnak joga van barátját két napra bevinni, ki aztán ezen időre szabad belépti jegygyel láttatik el.

Bretschneider table d' hôtejánál vidám társalgás között bevégzett egyszerü, de izletes ebéd után a' szép Jungfernstiegre mentünk, hol egy gyönyörü kerti házban kávé mellett jó, vagy poroszul mondva szép szipákból füstöltünk. V. ur által szivesen nyujtott minden éldeletben örömest vettem részt, azokat kivéve, mellyek Prisznitz követőinek tiltva vannak.

Idő közben a' polgári katonaság, őrhelyeit elfoglalandó 6 csapatban vonult el előttünk a' fő őrhelyre, melly a' lúd-piaczon van; az alatt, míg én öltönyüket, mozdulataikat, ügyességöket vizsga szemekkel szemlélgettem, társam atyai szeme nyugodt tetszéssel, és nem titkolható édes érzéssel egy derék fiatal tiszt mozdulatait kisérte, kit büszke katonai állása mindenki fölött megkülönböztete — Gusztáv, V. ur nagy reményü fia volt ez, ki épen ezen évben lépett a' kiszabott pályára, mellyet tiszti ranggal kezde, — ma találta őt a' szolgálati idő, és én igen sajnál-

tam, hogy vele ismeretséget csak egy nappal később tehettem. — Estve felé, midőn V. ur bokros napi fáradalmait bevégzé, végre időt nyert bevezetni becses családi körébe. — Ő mint a' hamburgiak többnyire nyáron át a' várost mindenünnen környező szép mezei lakban tartózkodik. — Naponta visszajő a' városba 's csak alkonyon térhet vissza édes övéihez, hol reá egy szerető nő, és kedves gyermekek tárt karai várnak. — V-né a' derék házi-asszony valódi 's hü képe, ékeskedik mind azon tökélyekkel és erényekkel, mellyek egyedül képesek a' csendes családi körre, üdv, áldás és béke malasztját hinteni; valóságos eredetije azon bájos hölgynek, kivel Graefenbergben létemkor szeretett leánya személyében szerencsém volt megismerkedni. Három fija széles e' világ külön részeiben keresi szerencséjét. — A' mostani szorosabb kört Gusztáv és Caesar fijai képezik; az első ama csinos fiatal tiszteesske, kivel dél előtt már találkozánk, kinek mind a' mellett, hogy minden hatodik héten egyszer 24 órát, és minden

hetedikben egy éber éjet kell a' város biztosságáért tölteni, még is elég ideje maradt tudományos kiképződésre, hogy atyjának munkás pályáján segéd-kezet nyujthasson. — A' második egy szép eleven gyerkőcz, ki kedves volta és nyájas viselete által mindenki szivét lebilincseli. — A' család egyetlen leánya E. kisasszony, ki a' ház minden tagjától, de leginkább anyjától legérzékenyebben nélkülöztetik, most, mint már említém, Graefenbergben időz, 's egészsége napról napra javul. A' ház körüli foglalkozásokban helyettese a' kis bájoló F. kisasszony, a' házi-asszony huga, ki nyájas, vidor kedélyével a' csendes boldogság ezen édenébe életet 's elevenséget varázsol. — Befejezésül még a' hű Milordot is említem; egy régi szolga, 's hű állat szinte a' háziakhoz sorolható; Milordunk szorgalmasan áll őrt Gusztáv ajtajának küszöbén, 's korán reggel már látogatásával tiszteli meg őt, miért szép czirógatásokkal jutalmaztatik. —

Türelmetlenül várta V-né jöttömet, szeretett leányának egészsége felől bizonyosat

ohajtó; mint férjétől, ugy tőle is legnyájasabban fogadtattam, 's csak hamar kérdés özönével árasztott el kedves gyermeke miatt, mellyekre annál örömestebb válaszoltam, mennél örvendetesebbek lehettek tudósításaim, de soká elégültlen maradt az aggódó anyai kebel — uj és uj kérdések intéztettek hozzám, végre megkérettem nálok éjjelezni, hogy az estelinél beszédünket a' kedves tárgyról ismét folytathassuk; szives felhivásukat annál kedvesebb kötelességnek tartottam, mennél jobban meg voltam győződve a' szerető anyai kebel, ez által is teljesebben megnyugtathatni, és aggodalmit lehetőségig eloszlathatni. — Itt aludtam először négy hónap után lószörön.

Ma reggel régi szokásból, Milord jókor felköltött, noha ohajtanám, ha kissé később tette volna tisztelgését, de ő ismeri a' házi szokást, 's jól teszi, ha tőle nem távozik.

Midőn a' szép kertbe lementem, már az egész családot reggelinél találtam, 's rám is várt jó izü tej és fris vaj. — Egy ideig beszélgettünk még mulatásomra kigondolt terveink-

ről—kilencz óra tájban V. urat ügyszobájába kisértem, 's most ismét onnét jövök 's használom az időt levelem befejezésére, azután a' város nevezetességeit szemlélem meg, mikről holnap majd többet.— A' kegyes ég óvjon addig is. —

VII.

Hamburg, augusti 9-kén 1840.

Régi szokásom ha valami idegen helyre jövök, először is mindjárt a' templomba sietni, úgy tettem itt is. Olaszországban minden templom, ha a' falu még ollyan rongyos is különös épitményü 's legalább egy müvészi eredeti festménynyel díszeskedik; de Németországban, hol a' protestans templomok egészen egyszerüek, az idegennek ezen fáradsága rosszul jutalmaztatik. Igy történt hogy Péter, Katalin, és Jakab templomait meglátogatván, azokban mi különöst sem találtam, kivéve a' két elsőben a' harang-zenét, mellyek közől

Katalin templomában ugyan minden oranegyedben egyszer játszik, de a' másik csak nagy ünnepeken. Ezekből kijövet a' közönséges kórházba siettem, mellynek mind külseje, mind belseje a' legizletesebb csínnal van építve, Hamburg lakosainak emberszerető érzését fennen hirdetve. Fekszik sz. György—külvárosban, 's egy fő épület 's két mellék szárnyakból áll. A' középső épület a' gazdagsági, a' két mellékes a' betegeknek szánt termeket foglalja magában, fő figyelmet érdemel a' mindenütt uralkodó tisztaság, mellyre különösen ügyelnek, és azon tulzó fényüzés, melly a' szobák festésére, butorozására 'stb. fordítatik, 's még is mind e' mellett az itteni tartózkodás igen kevésbe kerül. Egy személyért naponként csak hét schilling fizetődik, de a' katonaság tizenhatot fizet, nem tudom honnan ezen különség, — sőt vezető orvosomtól sem kaphattam kielégítő feleletet. — Jövedelme ezen szép intézetnek részint azon tőkéknek kamatjai, mellyeket Hamburg jóltevő lakosai örökidőkre alapítottak, részint ajándék

dékokból, gyüjtésekből áll, a' netalán támadó hiányt maga a' kormány pótolja; négy orvos, és négy sebész négy évre választatik, minden évben egy orvos és egy sebész kilép 's helyettök mások választatnak a' tanácstól rendelt különös választmány által; — a' sebészek egyikének azt mondám: „látom ezen kórház nem csak szükségesekkel, de fölösleggel is annyira el van látva, hogy szinte a' nézőt keblébe felhíni látszik, én még is csak többre becsülöm a' nagy természet gyógyházát, mellyből most épen jövök" — e' nyilatkozat elegendő volt vezetőmet tüzbe hozni; Prisznitz gyógymódját kuruzsolásnak nevezte, 's heves vitára nyujtott volna alkalmat, ha az illedék szabta mérséklet határiba vissza nem utasítom. Részemről meg vagyok győződve, hogy ha probára kerülne a' dolog, ellenzőm többet temettetett el négy évi itteni gyakorlása alatt, mint Prisznitz, tizenöt éves gyógymódja által. — Általában e' gyógymódnak Némethonban legtöbb ellensége van. Az ok ugyan nem annyira a' népben, mint az orvosokban

fekszik, kik Aesculap szabta régi elveikhez szorosan ragaszkodva az üdvös ujat üldözik. — Igaz ugyan, hogy a' bal itéletek életük nyulánk a' bámulásig, még is meg vagyok győződve, hogy az idő a' mindent kifejtő idő előbb utóbb a' most még homályba burkolt igazságot illő napfényre deríti, 's Prisznitz egykor Németország egén is jótevő csillagként ragyogand, mellynek varázs fényénél enyhét fogja lelni az emberiség. — Azon sok jótékony intézetek között, mellyek létüket részint a' statusnak, részint a' könyörületes polgárságnak köszönhetik, — egyet nem említeni lehetetlen, melly már maga nemében is igen különös. A' Magdolna-intézet ez, Hamburg egyes jótékony polgárainak műve, mellybe fiatal hölgyek, kik a' felhevült képzelet ingereinek, vagy a' mézes ajkú csábitás syrén szavainak szilárd lelkülettel ellenállani gyengék valának, fölvétetnek, hogy az erény elhagyott ösvényére ismét visszavezettessenek. — Tizenkét illy szerencsétlen nő, ha magukat önkényt jelentik, két évre fogadtatnak be,

melly időt vallásos gyakorlásokban és különféle asszonyi munkák készitésében köteleztetnek eltölteni; — az idő lefolyta után mindeniknek czélirányos alkalmazásáról gondoskodik az intézet. Tiltatik ezen idő alatt elhagyni az intézetet, vagy csak látogatást is elfogadni. Igy különözve egészen a' világ csábjaitól, elszigetelve a' rosz társaságoktól, alkalom nyujtatik a' magába szállásra, töredelmességre, 's megtérésre. Sükeretlen marad ugyan ollykor a' legszilárdabb igyekezet, de még is ha csak minden évben egy két illy szerencsétlen az emberiség salakjából kiszabadítva visszaadatik az erénynek, legszorgosabb fáradság szebb jutalmat nem várhat.

E' két intézet meglátogatása után V—né társaságában kirándultunk Hamburg vidékére. Ha ezt a' természet kevésbé pazaron áldá is meg, de ízlés és szorgalom mindenen győzedelmeskedett. Az egész várost fasorok és nyájas kertek körözik, mellyekben csinos nyári lakok, kerti házak vetélkednek az elsőségért. Nyugot felöl Elba, éjszakról

Alster habjai vidám elevenséget bűvölnek e' képre, és az egészet igéző tájképpé alakitják. A' sz. György külváros szép lakokkal diszelg; csinos kertek között mentünk Hám falucskának, innen Hornra, hol az „utolsó fillér" nevü kertecskében nehány szipát elfüstölve vissza Pöseldorfra V—ur bájos nyári lakára, hol az estét ismét kedves házi körében füstölgő thea mellett bizodalmas társalgás közt tölténk. Ma szerencsém volt J. ur családjával, mint e' ház leghűbb barátjának egyikével megismerkedni, ki mai vidor körünket jelenlétével szaporitá. Ők is hő részvéttel tudakozódtak graefenbergi kedves barátnéjukról. — Ma Gusztáv dicső pályáját 24 órai katonáskodását hősileg bevégezvén, visszajött övéihez, zöld borostyán helyett hatalmas étvágyat hozván magával, mellynek tökéletes kielégitése után sietett az átvirrasztott éjnek leróni adóját. Gusztáv szobájába még egy ideig vigan voltunk, nevettgettünk, beszélgettünk, mig végre a' feleletek 's később a' kérdések is gyérülni kezdének 's midőn felébredtem, a' hajnal üdvözlött.

Ma reggel V. és G. urakkal Elba tájékira rándultunk ki. Reggeli után, mellyet a' Graefenbergben sinlődőkrei visszaemlékezés között derült kedvvel szörpöltük, G. ur 's neje és a' vidor Károly társaságában Blankenese halász-falucska és Süllberg felé indultunk. Az út idegen tartományon vitt keresztül, Dánhon második városán Altonán, csinos kis városka régi épületekkel szép piaczokkal és utczákkal, mellyekben 26,000 ember lakik, kik 1813-ban a' francziák által elűzött hamburgiaknak nyujtott barátságos segedelem által örökké tartandó emléket érdemlettek. Az országut mellett fekvő sírkertben egy terebélyes hársfa hűs árnyai alatt békén nyugszanak a' halhatlan emlékű Klophstok hült tetemei. —

Ottensee falucska sírhantjaihoz szomorú emlék csatoltatik. Itt találták nyugalmukat azon derék hamburgiak, kik a' franczia-zsarnokság által a' legzordonabb télben kiűzetve az emberszerető altonaiak jótékonyságának daczára is áldozatul estenek, számok mint emlékkövük bizonyítja 1138. A' bemenet fölött

ezen sz. irási ige olvasható — „békében nyugszanak itt, 's cselekedeteik követik őket“ — miképen illik ezen mondat e' szerencsétlen holtakra, megvallom nem fogom fel,—valószínűbbnek találom az e' felirásra hallott mesét, hogy t. i. egy félig felépitett ház összeroskadt, 's az ott épen dolgozó épitészt társaival együtt eltemette, ezek tetemei fölé ezen felirás tétetett: „se non è verò, è ben trovato.“

A' Rainvilli gyönyörü kert, mellynek egyik csúcsán pompás nyárilak barátságosan mosolyog a' terebélyes fák zöld lombjai közől, 's a' többi átalában csinos kertek mellett elhaladva, végre az ördög-hidján keresztül Bekker kertébe jövénk, hol ízletes villás reggelihez ültünk, mielőtt a' természet többi gyönyöreit élvezni indulnánk. — Az ördög-hidjáról Süllberg felé tartottunk, melly kevéssé emeltebb halmon fekszik, honnan Elba nyájas tájára a' kilátás bájoló. Tarka vegyületben terülnek el a' néző szemei előtt a' hamburgi, hannoverai, holtsteni, meklenburgi tartományok végetlen sikságon, közöttök Elba széles

medrédben méltóságos hullámzással hömpölyög, míg habjait különféle tengeri hajók vigan szeldelik. Ezen látvány felébreszté keblemben azon soha el nem múló emlékeket, mellyeket a' tenger első pillanata kedélyemre bűvölt. — Az említett halom alatt terül el Blankenese falucska, nehány év előtt a' pusztító lángok martaléka, de most már ujonan felépült, — lakosai keresetöket egész a' németalföldi, sőt az angol partokra kiterjesztik, bátran daczolva kisded keskeny sajkájukon az ollykor felbőszült tenger vészes habjainak. Egyébiránt ezen falucska, mint szinte Sullberg is ünnep és vasárnapokon a' városiak mulató-helye, illyenkor a' vidor kedvű hamburgiak jobbadán kis gőzösön rándulnak ki, melly napjában több izben ismétli utját. Miután még nehány utczai gyerköczéknek nehány schillinget a' mély homokgödörbe dobtunk volna, mellyeket csak hamar kikapartak, — visszaindultunk.— V. urnak ma más vendégük is lévén, en G—nél maradtam, ki Eppendorfba „Andráskutjá"-nál barátságosan megvendégelt. An-

drás-kutja különféle érczes- 's fürdővizek mesterséges készítő- gyára, egy csinos kert, és jó étterem kényelmessé teszik a' fürdőket használók éldeletét, bátor a' vendégek száma igen csekély, mégis sajnáltam azon keveseket is, kik az illy mesterséges méreg által siettetik halálukat. —

A' table d' hôte ízletes étkekkel vala ellátva, átalánosan e' részben itt minden vendéglő dicsérettel említendő. — G. ur barátságosan kinált pezsgőjét nehéz szívvel ugyan, de mint gyógymódom hű követője el nem fogadhattam, — ebéd után beszélgetésünk tárgya ismét a' graefenbergi élet volt, — társalgásunkat természetesen szipafüst kíséré, e' nélkül itt férfiak el nem lehetnek; sőt ez itt olly othonos, mint Törökországban a' pipa, később G. ur nyári lakába mentünk át, hol kevés ideig mulatva visszatértem, nehogy V—né szives meghivását elmulasszam. Utközben az altonai kapu előtt nagy számu embercsoporttal találkozám, kik sebes léptekkel haladtak a' város felé, nem tudtam okát ki-

találni, tudakozódtam, 's feleletül azt vettem: „nem sokára kilenczedfél lesz 's a' kapuk bezáratnak.“ Szegény nép! egész héten munka 's fáradság sajtolta verejtéknek izzó cseppei boritják homlokodat, 's még vasárnapokon is háborgattatól mulatságaidban! tiltva előtted a' nyári esték kellemeinek éldelete kapuidon kivül! — Sajnálkozva néztem egy ideig ezen tarka csoportozatra; födött és nyilt kocsik egymást megelőzőleg vágtatva haladtak vegyítve a' gyalogok számtalan seregével. Izzadás cseppei boritják a' házi atya minden tagjait, ki hogy övéivel a' kapu küszöbeit mennél előbb elérhesse, ölében tartja a' sebes haladást gátló kisdedet, lélek szakadva kiséri a' kissé nagyobb lányka sietö anyja lépteit, lankadás miatt öltönyének szélébe fogózkodva, mig fáradt léptekkel ballag utánok a' gyerkőcz, vállain a' családi nagy ernyőt czipelve, némán haladnak ugyan, de valamennyiök arczain az önkénytelen sietés miatt boszonkodás nyomai láthatók Mindenki kárhoztatja a' kapuzárás szigoru törvényét,

mellynek pedig eltörléséhez közakaratnál egyéb nem kivántatik ! —

V. urnál számos társaság jött össze, nekem a' közszeretetü graefenbergi betegről kellett tudósitásimat ismételnem, ugy szinte magáról Graefenbergről 's csuda forrásairól sokat kérdeztek; mint az illy dicséreteknél közönségesen, ugy most is ugy elragadtattam, hogy a' jelen volt nehány orvos hihetlennek vélte beszédemet, 's szánakozó tekintettel nézegettek rám, de én is hasonlókép sajnálkodva szemléltem őket, hogy a' világos igazságot vagy nem képesek, vagy nem akarják felfogni. A' társaság lassanként oszlani kezdett 's végre J— névei magunk maradtunk, ki kedves barátnéjáról még sokáig tudakozódott, — kérdéseire annál örömestebb válaszoltam, mennél igézőbben mosolyogtak felém gyönyörü fekete szemei, szép lelkének csalhatlan tükrei. De mint minden e' széles világon mulandó, ugy ezen nap is végre elenyészett a' semmiség tág örvényébe, édes emlékeknél mit se hagyván egyebet

maga után, — szives vendéglőim is a' zajosan töltött nap után nyugalomra siettek, mindenki alszik már, csak én vagyok még ébren. Aludjál te is csendesen, édesem — jó — éjszakát! —

VIII.

Hamburg, august 11-kén. 1840.

Tegnap már jókor reggel talpon voltam, még reggeli előtt a' közel fekvő Harvstehude nevü erdőcskébe kisétálandó; ezen liget igéző fekvését kellemesítik egy részről Alster virányos partjai, más részről csinos 's izléssel épült nyájas lakok. — Reggeli után mindnyájan V— nével együtt, ki leányának még némi apróságokat összevásárlani akart, a' városba mentünk. A' dél előtti időt használtam Elba habjain lecsolnakázni a' kikötőhöz, honnan a' kinézés vissza a' város felé elegendőkép megjutalmazza a' fáradságot. Hamburg kikötője

két részre oszlik: alsó és felsőre, az alsó vagy (Binnen Hafen) 20′ mélységre merülő hajókat képes elfogadni, de mivel Blakenese mellett csak 15′ mélységűek mehetnek át, szükség a' mélyebbre menőket kirakodtatni.— Visszajövet Mihály templomát látogattam meg, ez egyetlen egy egész Hamburgban, melly szabadabb téren van, tornyának magossága 450′, kupja nyolcz faoszlopon nyugszik, középen csigalépcső által legfelsőbb pontjáig feljuthatni, honnan Hamburg városára a' kilátás gyönyörű. Ezen templomhoz is egy nem épen rosz mese van csatolva. Mint egy száz év előtt ezen templom a' dühöngő lángoktól elemésztetett, ugyanazon időben egy tanácsnok is választatott, az uj tanácsost üdvözlő rokona igy kezdé üdvözlését: „tegnapi álmom csudálatosan teljesedett be, álmomban két nagy ökröt láttam, egyiket tüzeset, másikat feketét, a' tüzes a' leégett templom, és a' fekete ökör ön tanácsnok ur.“

G. uraknál bevégzett tisztelgésem után, hol kevéssé elkéstem, ismét a' kedves Pöseldorf

felé siettem ebédre, ezután G. ur érttünk jövén, egy kis csolnakázást intéztünk Alster folyón Tivolihoz, hol egy elég tágas szinház előtte szépen zöldellő térrel, kert és zene, szóval minden található, mi a' népbe vidám kedvet önteni képes, ezen mulató-hely igen látogatott.

Tegnapi estét J. urnál töltöttem, hol számos társaság gyülekezett össze, de megszokván már V. urnak barátságos kis körét, sokkal feszültebb vala keblem a' zajos társaságban, sem hogy otthonosnak érezhettem volna magamat, 's szivből örültem, midőn elvégre egyik a' másik után búcsuzni kezde. — Éjfél volt, midőn elváltunk.

Ma reggel ismét a' városba jöttem; délután egy órakor a' postakocsin Berlinbe utazandó. — Tehát isten hozzád kedves táj, nehéz szívvel 's szorult kebellel válok meg tőled, környékeden töltött rövid, de kellemes napokat, éltem azon gyér perczeihez számitandom, mellyeknek emléke édes érzéssel árasztja el szivemet.

Miután még némi vásárlásokat tettem, vendéglőmbe tértem pogyászomat elkészitendő, később G. urnál tevém tisztelgésemet, 's végre érzékeny búcsut vevék azon szíves családtól is, mellynek nyájas körében olly boldognak érzém magamat, 's megköszönve szíves fogadásukat, minden egyes tag kézszoritásában érzém, milly nehezen esik az elválás a' rövid idő szülte barátság köréből — még egyszer pillanték ekkor bájos J—né éjsötét szemeibe, mellyek lankadásuk által szép lelkének elérzékenyedését árulván el — dagadó keblem felhevült érzelmeit egy néma kézszoritásban temetém el — felugrom kocsimba — tűnik a' valóság ! 's csak édes ábrándban viszem e' pillanat tartós emlékét. — Fél egyre már mult, sietek levelemet befejezni, — elfeledtem emliteni még a' kisebb bér- vagy ugynevezett Droschkákat 's a' társaskocsikat, az elsők könnyü egy lovas szekerkék, sokkal olcsóbbak a' többi bérkocsiknál, — a' mi ezekben a' kényelem és fényre nézve hiányzik, azt kipótolják a' társas kocsik, mellyek mind a'

lovakat, mind magokat a' kocsikat tekintve, fényűzésig diszesek. Minden illy társas kocsi nagy aranyozott betűkkel oldalán viseli nevét, mint szinte, honnét, 's hova megy, és a' leteendő árt. — Ezek között legkitünőbb a' „Dame rouge“ — „Dame blanche-“ 's a' kényelem.“ — De most már közelget a' végpont elhagyni e' várost, rövid időre téged is elhagylak édesem! élj boldogul, jövő levelemet Berlinből veended. Isten veled.

IX.

Berlin, august 13-kán 1840.

A' posta szinte mint a' gyorskocsi, egyedül utazók kényelmére van rendelve, csak azon különséggel, hogy az utóbbi hat órával később indul, 's mégis hat órával hamarébb jön meg; ellenben a' postakocsinak is van némi elsősége, mert ez épen felével olcsóbb amannál, és így én is inkább fizettem 14 tallért, mint 28-at, 's mit se gondolván a' kocsi kissé alantabb álló rangjával, egy nap és két éjjel rázattam magamat, míg Ódernál fekvő Frankfurton, szász Coburg 's meklenburgi herczegségeken is a' hires Spandan várán keresztül

gördültünk. — Nem messze Berlintől tréfás-conducteurünk megtudván, hogy először jövök Poroszhon fő városába, berlini hevétől elragadtatva a' város nevezetességeit dicséret özönével árasztá el, — nem talált elegendő szavakat a' város fő díszeinek, ugymint a' Coloseum, hársfák, Tivoli, Eliseum, Ballet, fejérserének stb. magasztalására; utunk addig a' Charlottenburg pompás nyári palota alá ért, mellyet gyönyörű kertek csinos nyári lakásokkal ékitenek, az utakat mindenütt kellemes fasor árnyazza; innen épen a' királyi vadas kert mellett ama valóban felséges brandenburgi kapun — de mégse mint a' berliniek büszkén állitják, Europa legszebbikén — bementünk, ez olly rövid idő alatt nagy nevezetességre jutott virágzó fő városba. Ezen szép kaput Fridrik Vilmos majd nem fél milliónyi költséggel 1789-től - 1793-ig az athaenei propyleák mintájára épitette. — A' tetején álló négylovas taliga, a' győzelem istennőjével mesterségesen van rézből öntve, a' lovak magossága 12'. — A' kapu oszlopzatokkal el-

különözött öt nyilásra oszlik, a' ki- és bemenők, mint szinte a' ki- és bekocsizók számára. — A' középső nyilást az udvaron kivül másnak használni tilos. Innen a' híres hársfák mellett a' várszabadság-piaczon (Schlossfreiheit-Platz) és a' hosszu hidon keresztül mind két oldalról a' legszebb épületek és paloták között, végre a' nagy postaházhoz érkeztünk; — csak 7½ óra volt, 's a' vámügyelők nem valának tiszti helyeiken, így mi is csak egy óra mulva kaphattuk ki pogyászunkat, addig tehát a' szomszédban fekvő „korona herczeghez" czímzett vendéglőbe mentem szobát nyittatni, 's kissé rendbe szedvén magamat, hamarjában a' főbb utczákon körülnéztem. Legszebb épületek az udvari palota; a' mostani királyi lak, mellyet már koronaherczeg korában használt; a' musaeum, a' fegyvertár, az opera- és pénzverőház, a' fő őrhely 'stb. mellyek mind szép arány szerint emelkednek fel a' nézö szemei előtt, legszélesebb utczát képezve, mellyet valaha láttam. Ez azon nevezetes hársfa alatti utcza (Unter den Linden)

mellynek közepén gyönyörü hársfasor vonul el; fő éke a' brandeburgi kapu. — Ezen utczát keresztül hasítja a' hosszusága miatt nevezetes Fridrik-utcza, melly egyenes vonalban az egész várost két részre osztja.

Még ezen pompás utczákat 's palotákat elégülve szemlélgetném, kilenczet ütött az óra, 's ideje volt postára mennem pogyászom elhozásáért; a' becsülettudó vámügyelők legnagyobb illedelemmel kérték el kulcsomat, ládámat megvizsgálandók, 's ezen magában igen terhes, az utazóra legkényelmetlenebb kötelességet olly kímélőleg tudták végezni, hogy e' par force itt mulatás nem látszott olly nagyon kényelmetlennek, mint közönségesen. A' kocsiból kiszáltomkor egy ácsorgó azon kérdést intézte hozzám: „uram szolgálhatok valamivel?" 's midőn ajánlatát pogyászomnak a' nem messze fekvő vendéglőbe vitelére használtam, fáradságáért két p. garassal nemcsak megelégedett, de legillendőbben is búcsuzott el. — Az alatt már bérinasom is eljött, kezében tartva a' város nevezetességeinek leirását.

Először is a' királyi palota felé tartottunk, melly a' várpiaczi mulató kert és a' Spree közötti szabad téren fekszik, nagy négyszegű épületet képez, a' bécsi királyi palota modorjára. — A' fő bemenetel az udvar közepéből egy nagyszerű 's valóban királyi czímet érdemlő lépcsőzeten visz fel, mellyel az ellenkező oldalon irányiag egész az első emeletig ut vonúl föl, hol kocsik, ha hat lovasak is egészen a' király lakásának ajtajáig mehetnek; — a' palota belseje jelen alkatát részint I. Fridrik Vilmos, részint utódainak II. és III. Fridriknek köszöni. Az egész palota 600 szobát foglal magában, közöttök a' koronaherczeg és herczegasszonynak felségesen butorozott szobái — most a' király lakása, — kitűnik. Az első emeletben különféle termek, a' kormánytanácsnak, — fő udvarmesternek, — status pénztárának, — levél- 's kincstáraknak adnak helyet. Ama sok gyönyörű festményekkel és más műkincsekkel ékes szobák között, mellyeket sorban megvizsgáltam, legjelesebbeknek vélem a' lovag-

termet; ablakaiból le a' mulató kertre, és a' musaeumra a' kilátás felséges, — a' terem menyezetén lévő festmények I. Fridrik hős tetteit hű ecsettel utánozva ábrázolják. — A' négy ajtón a' világ négy része kőfaragványban látható. A' fő fal mellett diszesen emelkedik föl a' nagyszerű trón, mellynek antik széke egészen vert ezüstből készült, végre a' mellék falakon szekrények állnak, drága serlegek és billikomokkal rakottak, az őslovagi időt elevenen ábrázolva. A' képcsarnok régibb és mostani remekekkel gazdag, — ugy látszik az udvar jobban kedveli a' német mint az olasz iskolát, mert a' nagy Raphäel és Titian művei gyéren szemlélhetők. — Az egész épület legnagyobb terme az ugynevezett „fejér szoba" 82′ hosszu, 51′ széles és 40′ magos, a' falak gypsz-márvánnyal födvék, mellyeknek szép csilláma igézőn hat a' néző szemére. A' terem fő ékei ama remek vésővel készült tizenhat szobor, mellyek carrarai márványból, a' Hohenzoll-házból származott tizenkét választófejdelmen kivül Nagy Károlyt, II. Rudolfot, és

Justiniánt ábrázolják. Végre említést érdemel még a' műterem a' negyedik emeletben, melly a' musaeum különös osztályát képezi, czélja a' hajdankor classicus remekei által a' régi nemzetek és idők szellemével, de leginkább a' honi történetek nevezetességeivel a' mostani nemzedéket megismertetni. Midőn ezen pompás termeken, mellyek az ujabb 's régibb művészet minden nemeivel elhalmozvák, vizsgálólag visszamentem egy festményre pillantván, mintegy ki nem fejezhető varázs által letartóztatva érzettem lépteimet. Égi tűz villogott ennek szemében, melly édes mosollyal látszott felém tekinteni, de épen ezen tekintet a' visszaemlékezés fájdalom-könyeinek nyitá meg bő forrását. — A' festészet mindent elkövetett, 's mégis csak homályosan utánozhatta azon fényt, melly eredetijét éltében környezte, midőn milliókra áraszthatta boldogító kegyeinek malasztjait: dicsőült I. Ferenczünk hű mássa ez, — sajnos hogy csak másolat! Miért nem élhetnek századokon át az illy öröklétet érdemlő nagy emberek? —

Egy ideig némán szemléltem e' nagy fejedelmet, midőn szép álmaim tünde egéből a' vár felvigyázó ezen hideg megszólítása: „nemde ismerős?“ a' szokott minden napiság körébe lerántott. 'S midőn e' festvényről levettem szemeimet, egy könycsep gördüle arczomra, záloga azon őszinte hálának, mellyel e' híven szeretett atyánk emlékének hódolék. Büszke valék, hogy illy fejedelmet magunkénak mondhattam, számos erényeinek magasztos dícséretével hagytam el ezen olly édes 's bús emlékeket gerjesztő termeket. Bérinasom a' királyi nyári palotába Monbijouba vezetett, melly igen csinos és angol izlésű kertben áll, az oranienburgi utcza végén és a' Spree között. I. Fridrik Vilmos neje használta ezt nyári lakul, most is a' királynéé vagy inkább Fridrik Vilmos özvegyéé. Ezen palotának egy részében van az egyiptomi musaeum. A' boldogult király Pasalaqua igazgatótól vette meg ezt, és Minutoli őrnagyéval egyesité. Azon sok régiség, diadaljelek, emlékek és számnélküli művek között, mellyeken az egyiptomi művé-

szet és nagyság tündöklik, leginkább kitünők a' jól megőrzött számos mumiák. Sokkal szebb 's jelesebb még is maga a' királyi musaeum, kétségkivül a' palota fő éke. — E' művészet és régiségek őrzésére szánt nagyszerű épület a' várral szemközt 1824-ben épült és tökéletes négyszeget képez; 91' széles lépcsők vezetnek fel az előcsarnokba, mellyet 18 szabadon álló oszlop tart. Ezen csarnokból az ugynevezett Rotundába jő az ember, melly világát felülről kapja, és az épület alsó részét foglalja el; ugyan itt vannak a' szobroknak szánt termek is.

E' márvány és drága kövekből készitett művek között leginkább említésre méltó majdnem 6" magosságu achát-ibrik granit talapon, mellyet az orosz czárné a' boldogult királynénak ajándékozott.—A' felső emelet 9 termében a' képgyüjteményt láthatni, melly hasonlag gazdag eredetiekkel van ellátva, de a' dresdainál jóval alább áll. Végre a' földalatti termekben a' gyöngy, edények és pénzgyüjtemény van letéve. Az épület fő homlokzatán ezen felirás olvasható: „Fridericus Guilel-

mus III. studio antiquitatis omnigenae et artium liberalium musaeum constituit MDCCCVIII. A' porosz szabadelmü kormány minden közintézeteit nemcsak fizetés nélkül engedi rendelt időben láthatni, sőt kifüggesztett táblácskák által tiltja az idegent, kapusnak vagy a' karzat fnasainak ajándékot adni, nehogy ajándékát visszavenni kénytelenüljön. Féltem tehát ezt megkisérteni, 's inkább ragaszkodtam a' törvény betű szerinti szabályaihoz; sohse voltam tulság barátja, a' közép utat legjobban szeretem.

Ebéd után a' katholikus templomba mentem. E' város harmincz temploma közt csak ez egy romai katholikusoké. II. Fridrik idejéig csak az austriai követ palotájában volt kisded kápolnácskával kellett beelégedniök. Épiteni kezdé a' mostani templomot egy buzgó carmelita Mecznati Ödön nevü, ki 1747-ben Berlinben holt meg; Fridrik Vilmos 1745-ben mind helyet, mindépitményi anyagokat kegyeskedett ajándékozni, 's a' külországi hitsorsosoktól gyüjtött felebaráti segedelem mel-

lett végre a' templom 1773-ban felszenteltetett. — Tökéletes elkészítéséhez mégis legtöbbel járult a' pápa követe, mit felirása is bizonyit: „Friderici regis clementiae documentum Hedvigi A. M. quirinus S. R. E. cardinalis suo aere perfecit.“ Alakja a' római Mária Rotondától kölcsönözött egyszerűsége által kitünő. — A' híveknek szabad az isteni tisztelet, de csak a' templom szük falai között, hanem búcsumenetek, képek, vagy szobrok külső használata tilos.

Innen a' fegyvertárba mentem, melly a' város legszebb épületeinek egyike, nemcsak gyönyörü építészete, külső diszitményei és belső helyes elrendezése miatt, de mint különféle fegyverek, 's diadali jelek gazdag rakhelye is az idegen különös figyelmét igényli. — Fő kapuján I. Fridrik érczből öntött mellszobra tündöklik, ki ennek alapkövét 1695-ben tette le, — bemenetelét csinos faragványú négy szobor emeli, mellyek a' számolás- földmérés- tüzmű- és géptant ábrázolják. Az épület belseje csak két teremből áll, de ezek az

egészen keresztül vonulnak. — Az alsóban van a' nehéz fegyverek raktára, a' felsőben különféle lőcsővek, kardok, dobok 'stb. azonkivül régi fegyverek minden nemei, zászlók, diadaljelek, izletesen elrendelve. Innen a' királyi operaházat mentünk megnézni, melly szép négyszegű épület, minden oldalról szabad. A' fő homlokzaton igen szép kettős lépcső vezet hat szabadon álló korinthusi oszlopzat közé, mellyek csinos kupot tartanak, tetején Apollo, Melpomene és Thalia szobrai állnak. A' kup térén fél domborműben Apollonak bemutató áldozat látszik; belseje ezen háznak négy páholysorra, földszínre és zártszékekre van fölosztva; közép helyet foglal a' diszesen ékitett királyi páholy, de ez csak bizonyos nagyobb ünnepélyeknél használtatik, maga a' király közönségesen bal oldalon levő kisebb páholyban szokott lenni. — A' tűzvészről tökéletesen van biztosítva, egy bizonyos gép által néhány percz alatt 500 akó vizet egészen tetejére fel lehet hajtani. —

Alig végeztem be ezen épület szemléletét,

's itt volt az idő színjátékba menni, melly egy más épületben adatik elő. Seydelmann és Hagen elhiresedett játékai sokkal erősebb ingerek valának, hogy sem ezen éldeletet magamtól megtagadni elég erős maradjak. A' királyi színház a' polgári katonaság piaczán (Gens d' armerie-Platz) emelkedik, a' legjelesebb épületek egyike, mellyet valaha láttam. A' fő homloktéren 85' széles, 's 28 foku lépcsőzet visz fel hat festett joniai oszlopú csarnokba. Homlokzata díszitményekkel és faragványokkal ékeskedik, mellynek tetején Melpomene, Thalia 's Polihymnia Nymphák csinosan vésett szobrai állanak, következő felirással: „Fridericus Guilelmus III. theatrum et aedem incendio consumptam majori cultu restituit MDCCCXI.“ Két oldalról van a' gyalogok bejárása, még a' kocsik a' lépcsőzet alá állhatnak, magok a' lépcsők egyedül kimenetelre használtatnak. Az épület közepét foglalja el maga a' szinház, melly olly magosan van helyezve, hogy csak a' második emeletben lép az ember az ugynevezett földszinbe, — ez

már csakugyan nem földszint! — A' „titkos szerelmet" — és még egy kis darabkát adtak ma, — Seydelman és Hagen játékai teljes elsőséget víttak ki, ismerősb mind kettő, mintsem gyenge tollam dicséretére szorulnának, de a' többitől sem tagadhatni meg a' méltányos érdemet.

Haza jövén a' színházból kedves leveledet találtam — vedd érette szives hálámat — örömmel értem egészségteket, vigyázzatok reája, ez a' földi létnek legfőbb, legnagyobb kincse; — vigyázz főkép kedves atyánkra, kinek élte minden percze reánk árasztja üdvteli áldását. Élj boldogul — utazásom folytatása végett légy nyugott, — engedek a' kénytelenségnek, de hogy — és mikép még nem tudom — jövő levelem e' felöl is bővebben értesitend. Addig is a' mindenhatónak védangyala őrködjön felettetek.

X.

Berlin, august 14-kén 1840.

Ma reggel financeministeremmel tanácsot tartottam, ki a' mostani körülmények érett megfontolása után a' Borozló felé menő mai postát használni javalta, kétséges állapota miatt, ellenkező esetben semmiért jót nem állhatván. Tanácsát határozat követé, siettem tehát a' mai napot mennyire még az idő engedé, mivel a' posta csak este nyolcz órakor indul, — jól és hasznosan eltölteni. Már hat órakor a' reggeli korány legkedvezőbb ideje mellett az utczákon keresztül siettem a' potsdami vaspálya udvar felé – vonalán, mennél előbb oda—

's visszamenendő. Ezen ut hossza csak 3½ porosz mérföldnyi, melly 40 percz alatt megfuttatik, — az út alapjai nem látszanak elég szilárdoknak, minthogy az alattok elnyuló gerendák több helyen leülepedtek, mi az utat egyenetlenné teszi, és igen kellemetlen rázkódást okoz, azonkivül magok a' gépek sem elegendő tartósak 's biztosak, mert mint hallám itt gyakran történnek fölakadások, sőt azon nehány percz alatt, mig e' pályát használni alkalmam vala, tulajdon tapasztalásom bizonyitja a' hallottakat. — Rögtön valami erősb ütést érzettünk valamennyin 's a' vonal mozdulatlan állva maradt, mig párolgó kazánja nagy 's sötét karikákban bocsátá fel tömött füstfelhőit, — vártunk, de kocsink még mindig leszegezetten állott, mig végre ismételt sürgetésinknek a' felvigyázók nagy nehezen engedvén, kocsiainkat felnyitották, — mert mint minden vasuton a' kocsik itt is zárva tartatnak, — 's kijövet egy vaskarika elpattanásában leltük fel a' megakadás okát. Jó darab ideig tartott, mig egy más inditó

gép Potsdamból e' felakadásról a' telegraf által értesítetve mozgásba hozathatott, melly végre kellemetlen helyezetünkön segitett.

Potsdamban első dolgom volt a' legközelebb levő könyvkereskedésben a' város jó leirására szert tehetni, melly után indulva megemlékezve egyszersmind bérinasom figyelmeztetéséről, a' királyi bel 's kül várakat rendre meglátogatni; — sietnem kellett, mert már hat órakor Potsdamot el kelle hagynom, ha a' berlini postát elmulasztani nem akartam; minden válogatás nélkül futottam tehát e' kisded, de csinos város utczáin keresztül, a' nélkül, hogy valahol időzzek, vagy kissé is pihenjek, — egyedül a' díszpiaczon vettem magamnak annyi időt, hogy a' királyi palota előtti tért megszemléljem, 's egyszersmind az őrzene bájoló hangjaival füleimnek is éldeletet szerezzek. Innen tüstént siettem a' várnagyhoz, a' királyi lak belsejét is megszemlélni. Ennek kertre néző homlokzata három osztályból áll, mellynek középsőjébe egészen a' második emeletig fel lehet kocsizni, zöld

lépcsőnek neveztetik ez, mivel azelőtt az egész út narancsfákkal diszlett. Az ellen-homlokzaton az ugynevezett várúton keskeny lépcsők visznek föl, sorompóin aranyzott ónszobrok láthatók; a' harmadik a' régi piaczra terjedő osztály hasonlókép három részből áll, közepén a' nagy kapuval, de a' fő bemenet a' várudvaron esik, honnét a' palotába nagyszerü márvány lépcsők vezetnek. — A' kapu két részén vannak a' testőri szobák. — A' vár belső részei valóban királyi lakhoz illőleg butorozvák, 's a' királyi és királyné szobáin kivül magokban foglalják a' színházat, a' márvány-termet, az ebédlőt, a' márvány-karzatot és az ugynevezett uj kamrákat. — Az ebédlőt Dubois állatfestvényei ékítik, mellyen kivül figyelmet érdemlenek még: egy egészen czéderrel bevont szobácska, egy irószoba I. Fridrik asztalával békateknyőből bronz díszitményekkel készitve; 's a' király hálószobája, mellyben a' vakszobában (Alkofen) levő ágyait egy öntött ezüstből készült gát körözi.

A' vár szögletén a' híd felé 28 szabadon álló korinthusi oszlopsor nyulik ki különféle csoportozatokkal. Egy másik oszlopsor a' középső tornáczot az istálókkal köti össze.

A' vár megnézése majd egy egész órától fosztott meg, pedig időmet inkább környékének megtekintésére, mint magára a' városra akartam használni, mert bátor a' város I. Fridrik Vilmos kedvelt helye lévén, általa igen fölemeltetett, szép piaczokkal, széles utczákkal, nagy kapukkal, fényes palotákkal, nyilvános képző- és jótékony-intézetekkel ellátatott, mégsem képes nyujtani az idegennek müvészi élvezetet; de annál érdekesebb marad környéke, mit már maga a' város kellemes fekvése is különösen emel. — Havel folyója három tó által képeztetett potsdami Verder nevű négy mértföldnyi szigeten terjed el, a' szárazzal öt híd által összeköttetve. 32,000 lakost számlál, de ennek egy harmada katonaság. — A' várpiaczon kocsit bérlettem nálunk hallatlan olcsóságért, egy órára nyolcz pengő garasért, legelőbb is a' királyi mulató-palotába „sans-

souci"-ba kirándulandó. — A' brandenburgi kaputól kezdve utját gyönyörű fasor árnyalja, maga a' királyi lak II. Fridrikben tiszteli alapitóját. — A' vár szép termei között leginkább emlitendő két gyps-márvánnyal bevont terem, az elsőben Trajan és Mark Aurél, — másikban XVI. Svéd Károly mellszobrai vannak; — továbbá II. Fridrik elfogadó-terme és alvó-szobái gyönyörű festményekkel, — végre a' könyvtár szép régiségekkel és márványszobrokkal. —

A' várhoz tartozik még a' kép-és lovagcsarnok, az első szép példányokkal van tele az olasz és németalföldi iskolából, kár hogy számuk csekély, 200-at alig halad meg: az utóbbi, külsejére a' képcsarnokhoz hasonló, benne egy gypsterem, és több helyes izléssel pompásan díszített szobák. A' kertben szép müvészeti munkák találtatnak, mellyek között magán a' vártéren kivül emlitendő az előtte elterjedő nagy viztartó, ékesítve nyolcz szobor által és négy csoportozattal márványból, az első mythologiai isteneket, az utóbbiak a'

négy elemet ábrázolják, nem messze innen áll Jordanzio Pál Bracciano herczegének porphirból vésett szobra, mellyet Napoleon Párisba vitt, de a' berlini győzelem eredeti helyére ujra visszaállitá. A' mulatókert végén emelkedik ama pompás uj palota, mellyet II. Fridrik három millió tallér költséggel épitetett, olly felséges, olly nagyszerű, hogy minden várakozást felülmul. — Büszke méltósággal terjed el négy szárnya, mellyeknek kerti részét felséges földomboru homlokzat ékesiti, — kupján három óriási faragványu kegyistennő tartja a' királyi koronát tetején a' porosz sassal, 's ezen egyszerű felirással: „nec soli cedit". Belseje sokkal pompásabb, mint a' többi királyi palotáké, bátor gyönyörű képgyüjteményének a' berlini musaeumbai áttételével előbbi fényéből sokat vesztett. Az első emeletbeli hetvenhét terem közül legkitünőbb a' középső menyezete remek festéssel, padlozata sima márvánnyal, diszitményei bányavirág-, korallok- és tarka kagylokkal kirakvák, az ablakközök cararai márványból

Mercurt, Diannát, Florát 's egy Amazont ábrázolják. — A' második emeletben legkitünőbb a' 100' hosszu, 60' széles, 50' magos terem, falai fejér és veres márvánnyal bevonva, padlozata márvány mozaikkal kirakva, — menyezete Vanlóo remek ecsetét hirdeti, ábrázolva az istenek azon összejöttét, midőn Ganyméd Jupiternek bemutattatik — A' szinház, könyvtár 's több más termek, de leginkább I. Fridrik alvószobája, legjobb izlést tanusitanak, szóval mit a' müvészet képes teremteni, mind azt pazar kezekkel halmozva találja az ember ezen tündérlakhoz hasonló palotában. — A' vár, különös ünnepélyeket kivéve, ritkán használtatik. — 1829-ben az itt tartózkodó orosz czárné tiszteletére vitézi játék az ugynevezett fehér rózsa ünnepe tartatott itt.

Tizenkét óra lehetett, midőn e' vár megszemlélésével kész voltam, 's tüstént visszasiettem a' városba a' szép fekvésü páva-szigetet meglátogatandó. Kocsisom szépen bú-

csuzott el tőlem, bátor az alkun kivül egy polturával sem toldottam bérét.

A' szép páva-sziget egy órai távolságra fekszik a' várostól, mindenünnen Havel habjaitól körözve, kiterjedése 2000 lépésnyi hosszu, honnan Potsdamra és Spandaura a' kilátás igézö. Ezen szigeten vannak, épitve a) a' királyi nyári palota római modorra, mellynek két tornyát hosszu híd köti össze, kicsin, de csinos szobákkal; b) a' lovagház az udvari tisztség elfogadására rendelve; c) egy major, goth'izlésü csinos teremmel; d) a' bivalyistáló facsoportozatoktól izletesen környezett tóval, mellyben lusta bivalyok büszke hattyúkkal 's más vízi szárnyasokkal békes egyességben élnek; e) az orosz csúszka (Rutschbahn); f) A' pávaól csür formára, tetején a' tengerizöld Dianthus marinus eleven szine kedvezöen hat, belöl pávákkal tyukok, 's galambok is tartatnak; végre g) az állat-gyüjtemény; medveverem; 's az egész sziget öntözésére szolgáló gözgépek. Látható itt még

kikötőben egy angol naszád is az angolkormány ajándéka 1814-ben ez Havelon sétaútakra használtatik.

Itt mulatásomkor megtudván hogy Berlinbe menőnek nem szükséges Potsdamra visszatérni, ujonan bérlett kocsisomat erre azonnal felszólitám, — ő örömmel egyezett, de lovai nem igen látszottak urokkal egyetérteni, mert sok nógatás után is csak alig tudtunk nagy nehezen hat órakor Berlinbe vergődni. —

Haza jövet először is pogyászomat rendbeszedve postára küldém, és csak most a' bevégzett napi fáradalom után este hat órakor lelék időt leróvhatni kérlelhetlen éhgyomrom adóját, mire a' látandók miatt addig nem értem. Dicsérettel legyen mondva a' „porosz korona herczeghez“ czímzett vendéglőnek, nála olcsón 's kényelmesen lehet élni, egészen elálmélkodtam azon illő áron, mellyet tőlem követelt. — Még csak egy kurta ¼ időm vala hátra, mellyet emlékednek szentelék kedves Marim! 's most búcsut

mondok méltányos vendéglőmnek, búcsut a' művelt Poroszhon e' szép városának, 's neked is rövid időre egy szives isten hozzádot! —

XI.

Borozlo, aug. 16-kán 1840.

Tegnapelőtt este nyolcz órakor indultunk el Berlinből 18-án három kényelmes hat ülésü üveges hintón. — Bámulatos a' porosz pósta pontossága! Condoucteurunket megkérdém hány óra leend midőn Borozlóba érünk? „holnapután reggel valamivel, hat óra előtt" lőn a' válasz, és ime csak öt percz hibázott a' mondott órához, midőn a' póstaházba behajtattunk. De itt nagy kérdés feloldása várakozott reám: merre folytassam utamat? első tervem szerint gyalog sétát szándékoztam az óriáshegyek közé nem annyira kiváncsiság-

ból, melly nálam könnyen csillapitható midőn gyalog utazásról említés van; hanem inkább, részint a' sok felhivásoknak, melyleket e' részben nyerni szerencsém volt, — megfelelendő, részint azon majdnem ellenállhatlan belső kényszeritésnek: csak messze ki a' nagy világba, — eleget teendő. De mint gyakran történik, hogy a' felhevült képzelet tünde álmai a' valódiság jeges kezétől illetve nyom nélkül tünnek el, mint a' vízbe vésett irás, lerántatnak a' tündér fellegi várak e' prosaicus földre, romokat sem hagyván magok után — így történt nálam is, a' hideg megfontolás egy percz alatt megsemmisité mit a' hő képzelet napokon át olly szorgosan alkotott. — A' jó ég — úgy akarom hinni — enjavamra másképforditá a' dolgot; eltüntek tehát keblem szép álmai, mert a' komoly ész ellenkezőt javalt, változtak a' körülmények, változtak tünde ábrámdimnak bájos tervei is. — — A' sors súlyos csapásai férfiúvá edzettek, megtanitottak jót és roszat egykedvű szilárdsággal fogadni, hozzá szoktattak a' nélkülözés

óráiban is türni 's békén fogadni, ha a' felhevült képzet heves képei a' sors fagyasztó keblén megjegesednek, — most se hagyott el e' türelem; az óriáshegyek kellemes vidékei helyett egykedvüen forditám rudamat Neise felé, nehány óra mulva az odamenő gyorskocsin visszautazandó.

Kevés időm lévén még hátra, ezt Gr. K. hadnagy ur látogatására használtam, és e' nehány sorokat most nála irom. — Graefenbergből veszed utósó levelemet 's akkor már meghatározhatom bizonyosan az időt is, mellyben testvéri keblemhez szorithatlak, addig is tolmácsolja e' nehány sor azon türelmetlenséget, mellyel viszonlátásod elé sietek.

XII.

Graefenberg, augusti 21-kén 1840.

Két napja már mióta ismét tökéletes vízi ember vagyok. Öröm látni mikép fürdöm, iszom, és zuhanyoltatom magam. Prisznitz örült, hogy utam egészségemre nézve olly jól ütött ki. Borozlótól kezdve, hol utószor hagytalak, semmi különös sem történt velem, kivéve, hogy ismerősöm számát egy igen derék müvelt fiatal emberrel szaporitám, ki Graefenbergbe tudományos utazást tesz, vidor és tanulságos társaságában jól mulattam.

Igy végeztem be tehát e' néhány napi rövid, de kellemes emlékü kirándulást, a' jó

égnek hálát adván, hogy nemcsak minden szerencsétlenségtől megmentett, hanem jó egészséggel, állandó kellemes idővel minden utasra két fő 's leglényegesebb dologgal, — folytonosan kedvezett.

Graefenbergbe érkeztemkor már levelek vártak tőled kedves! és szeretett jó atyánktól az utósók telve váltókkal, de még telvébbek egészségem iránti gyöngéd szorgossággal 's utazásom lehető bajai miatti féltékeny aggodalommal; atyai gondos szivének hű tükre minden szóban. Int, töltenék még inkább itt nehány hónapot bölcs orvosom szorgos felügyelése alatt, mint javult egészségemet újra koczkáztassam. — A' váltókat kevesbre becsültem, bátor azok Hamburgban vagy Berlinben igen kedves vendégeim leendtek volna, de annál mélyebben éreztem atyai gondoskodását, melly mennél előbb karjai közt láthatni vágyó szivének enjavamért örömmel nyujt áldozatot. De mint gyakorta a' fiatal könnyelmüség az éltesebbnek érett megfontolását és tapasztalásait könnyen fogadja; ugy

történt nálam is, távol aggodalmát méltánylani, eltökélém mennél előbb aggódó szivét végkép megnyugtatni és repülni azon kebelre, mellynek minden dobbanása szeretet. — Gyöngédsége tanujeleinek számtalan serege, melylyel pazarul halmozta éltem minden perczeit, miattam tűrt gond és bú, az olly gyakran érzett részvét fájdalma elevenebben vésvék szivembe, semhogy elég erőt éreznék ellenállhatni ezen belső kényszerítésnek, 's erősb mint valaha volt a' forró vágy szivem bálványa előtt kitárni örömem érzetét. —

Először is Prisznitzhez siettem, — kinek becsületéről mélyebben meg voltam győződve, mintsem az önzés legkisebb foltjától féltném követni tanácsát, — megtudandó, mikor hagyhatom el káros következmény nélkül gyógyintézetét. Szokott egyenességgel egy két heti maradást még javalt, nagyobb biztosság miatt, 's azon esetre ha honn netalán visszajönnének a' fejgörcsök, gyógymódját folytatni tanácslá. Társammal, ki hosszu két év után nehány hét mulva fogságából megszabadul, elutazásunkat

jövő hó 26-ára tűztük ki. Brűnig együtt menendünk, de ott ketté oszlik utunk, ő Bécsbe, én Morva határán keresztül Holicsnak, D—ba — részint ezen utat is megismerni akarván, részint mivel körötökbe édeseim! annál előbb juthatok. Illy öröm- és vágyteli kebellel sietek a' szeretet karjai közé, 's azon részvevő igaz barátim körébe, kiktől hat hónappal ez előtt betegen 's elgyengülten könyes szemekkel távozám. Élj boldogul addig is édes Marim, az öröm-köny édesebb leend, mint melyet szemeinkből sajnálkozó részvét facsar.

XIII.

Graefenberg, september 1-jén 1840.

Azon magában rövid idő, mellyet még itten kell töltenem, szívem forró vágyának már is hosszu 's valóban hittem: könnyebben várom szép reményim teljesülését: de hiába küzd az ember gyarlóságival, ha legyőz egyet, másik nyomban feléled, mig végre elgyengült lelki 's testi erejét siratja. Minél nagyobb örömöm téged 's enyéimet nem sokára karjaim közé szorithatni, annál nagyobb a' vágy, — 's minél inkább közelit az idő, — képzetimnek mind inkább távozni látszik.

De készülök immár végbúcsut venni e' vidéktől, mellyhez azon forró hálaérzet, mellyet

a' legdrágább kincsnek visszanyerése méltán igényel, teljes mértékben lánczolja örömittas keblemet — 's ime hozzád irt leveleim során visszamenve csodálkozva veszem észre, hogy nagyhirü orvosom gyógymódjáról, vagy is inkább a' viz varázshatásáról részletesebb taglalásba nem bocsátkoztam; ámbár ugyan sem az egyenes lelkü 's az emberiség javára minden önzéstől ment buzgalommal törekvő Prisznitz, sem a' hideg viz csoda-tevő hatása dicséretre nem szorult: mégis a' tiszta erénynek, valamint az igazságnak igényét megtagadni nem akarván, — mielőtt tőlök megválnék, ime terjedtebben adom most elő e' részbeni tapasztalásomat 's erre épült meggyőződésemet.

Tudod, hogy majdnem két évig tartó fájdalmim, — mellyek hazánk legjelesebb orvosai buzgó fáradozásainak mintegy megrögzötten ellenállottak, — késztettek végre ezen utósó menedék felkeresésére. Különféle hirek—több rendbeli könyvek, mellyeket összevevék 's végre egy hivatalosan kiküldött megyei orvosnak kezemhez jött tudósitása el-

fogult keblemben a' támadt kételyeket egészen megnyugtaták, és teljes reményem — a' hideg fontolás másként elvetette hírek és kürtölések gyenge fonalán — is elég erős támaszt talált. Megjelentem elvégre itt ő előtte, kinek ítélete egész életemre olly elhatározó vala. De csak hamar kezde vidulni elfogult kebelem, midőn Prisznitz egyszerű, de bizalmas részvétet és tiszta lelkűséget tükröző arczáját szemlélém, mert azt olvasám benne, miről ő szóval 's később tettel biztositott, t. i. egészségem helyreállitását. Rövid társalgás után meg vala az ismeretség, meg vala a' teljes bizalom 's Prisznitz egész belseje, egész jelleme ugy kitárva állott előttem, mintha hosszu évek szakadatlan során át, késértem volna lépteit 's mint e' pillanatban, ugy ismertem őt egész mulatásom ideje alatt.

Az általa üdvösnek ugyan, de kényelmetlen 's szigorunak nyilvánitott gyogymód iránt elégülten 's elszántan vevék tőle búcsut, — 's egy szolga, kinek kellő utasisás mellett általadott — szobácskámba vezérelt, hol csakhamar otthonosnak érzém magamat; még az nap este

összegyülve láttam a' nagy társaságot, a' közel fekvő városkában tartatott fényes tánczmulatságban, hova én is megérkezésem után egy választmányi tag által meghivattam; vidor szeszély, fesztelen enyelgés, és derült, minden aggasztó 's bús gondoktól ment kedv uralkodott itt, mellyet a' jelenlevő aristocratiának legkitünőbb tagjai, — egy uralkodó 's több más herczegnők nyájas lereszkedésök, 's szives társalgásuk által mind inkább neveltek; 's már is feledtem rongált egészségemet, feledtem fájdalmimat, 's néhány honfiaink által a' társaságnak több tagjaival megismerkedtetve, hasonló érzelmek közt vevék tettleges részt a' gondfeledés szerzette élvezetben.

Másnap korán reggel már megjelent Prisznitz; 's a' földszinti fördőbe elkisért, — a' szolga nyakamba akasztá az iszonyú nagy pokróczot, 's így vándoroltunk a' második emeletből rendeltetésünk helyére, — itt be kelle ülnöm az alig négy újj magosságu négy foku hideg vizet tartó kádba, hol Prisznitz maga 's a' szolga gondosan dörzsölték testemet. Hogy ez nem a'

legkellemetesb érzelem volt, képzelheted — de még semmi azon kinokhoz, mellyek másnap — harmadnap, 's ugy folyvást várakoztak rám; a' mai fördés mint Prisznitz mondá, csak „szoktató" volt, nehogy a' hirtelen változás — az ezen bánáshoz szokatlan testre káros hatást szüljön. Alig valék két perczig, — melly itt a' fördés közönséges ideje — a' kádban, 's ez elég vala Prisznitznek, hogy éles szemekkel vizsgálja meg a' testet, 's bőrét, mellynek állapotjáról 's színéről látszik a' belső nyavalyára itélni, 's ezen egy 's csak szükség esetében ismételt szemle teszi az élet eszű férjfi által meghatározandó szabályok alapját. Kiszabadulván a' kádból, mintegy kergetve szaladék szobámba; de bár hogy iparkodtam is, a' hidegtől rezkedő test- 's kezekkel, csak lassan haladott az öltözés; utánnam jöve Prisznitz és a' szolga is, 's mig ez segitett, amaz rövid mondákban adá tudtomra a' teendőket, — megfordult 's távozott, — kinos érzelmeimmel magamra hagyván. Tanácsát 's illetőleg rendelését követve azonal indulék sétálni, 's csak

egy jó fél órai mozgás után érzém testem melegét visszatérni. Ködös, borult volt az ég, a' légmérő kilencz foknyi hideget mutatott 's a' sürü hó, fehér bársony leplével takargatá a' körül levő hegyek ormait. Megvallom kényelmes séta nem vala, 's valóban ha valahol, itt van szüksége a' legelszántabb akaratnak, mások türelmes példájára. — Találkozám e' sétámon többekkel, kikkel a' közczél által egyesitetve mintegy versenyeztem; — végre megjött testemnek éltető tüze, 's vele olly különös hatású jótékony érzelem, mellyet leirni képes nem vagyok, megittam e' közben a' majdnem minden száz lépésen fakadó krystall forrásokból hat vagy nyolcz pohár vizet, különös erőtetés nélkül, — 's most sieténk a' terembe reggelizni. Roppant nagy, mintegy 30 ölnyi hosszu — 's 10 ölnyi széles ez, 's benne hat hosszu asztal, öt—hatszáz személyre való teritéket foglal. Aludt 's fris tej, irósvaj, fekete kenyér nagy bőségben várakozik itt az egyenkint megjelenő vendégekre, kik kitüzött helyükre ülve jó izüen, 's alig hihető menyiség-

ben fogyasztják az egyszerü természet adta eledelt. Kilencz óra tájban ismét elszélednek, kiki vizes foglalatosságát folytatandó. Rám nézve ezek még annyira halmozva nem valának 's én visszamenék szobácskámba. Most vala csak alkalmam lakomat, 's a' többi épületeket közelebbről megszemlélni. Graefenberg fekszik austriai Sléziában, Poroszország határán a' Sudetek magos hegyei közt, 's csak vagy tizenöt kis házikóból álló telepitvény, melly körülbelöl hatvan esztendö előtt kezdett létesülni a' közel levö Freyvaldau városka lakosai által, kiknek földjei e' hegyen valának, 's lakásaiktól elvont gazdaságaik, közelebbi letelepedésüket szükségessé tette. Ezek közé tartoztak Prisznitz eldödi is, 's ő itt kezdé az emberiségre nézve olly nagy érdekü müködését. Közönségesen tudva van ugyan mikép kezdé Prisznitz e' gyógymódját, — mennyiben mégis különféle hirek illö nagyitásokkal vagy kisebbitésekkel, mint t. i. a' mesélö érdeke kivánja — körölnek, — elmondom röviden ugy, mint Prisznitztöl magától hallottam: „Több ki-

sebb sérüléseknél és sebeknél már ifjuságom óta — ugymond ő — kezdettem használni a' forrásokból szökő fris vizet 's mindig legjobb sikerrel, mig egyszer, midőn atyám szénáját hordottuk be, a' ló arczon rugott 's én bódultan esém olly szerencsétlenül ép' a' terhes szekér alá, hogy ez testemet legázolván, két oldalbordámat zúzta össze. Midőn a' freyvaldi sebész a' gyógyulást lehetlennek nyilvánitotta 's örök koldussá létemet szomorkodó szüléimnek kiméletlenül kijelentette, elküldém őt, 's enbelátásom szerint gyógyitásomat magam kezdém azzal: hogy testemet egy faszék szögletéhez szoritván, lélekzetemet visszatartottam, 's igy bordáimat helyükbe visszanyomni igyekeztem, ezt napközben ismételvén 's oldalamat egyre vizes kendőkkel borogatván, végre tizedik nap annyira jöttem, hogy járhattam, 's a' szabad levegőt ujra élvezhettem; ekkor sebesebben haladott már a' gyógyulás 's pár hét mulva a' sebész és a' körüllevő lakók csodálkozására, testem előbbeni épsége helyreállott, elment ennek hire, 's

kevés idő mulva többen fordultak hozzám tanácsot kérni, próbálgattam velők, különféle nyavalyákra különfélekép alkalmazva a' hideg víz használatát, 's legkedvezőbben sikerült; próbáim eredményeit szorgos figyelemmel kísérve, hason nyavalyákban a' már ismert módot követtem — nőtt ekkép tapasztalásom, de vendégeim száma is napról napra növekedett elannyira, hogy kénytelen valék egy nyáron egyet, másikán másikat 's végre nagy költséggel e' nagyszerü házat épiteni." — Ezen nagyszerü 's még néhány kisebb házak, mellyek közt csak kettő vagy három van kőből, képezik tehát e' kis gyarmatot, mellyet többnyire a' széles világ minden részéből összesereglett vendégek népesitnek. A' nagy 's néhány kőház mégis valamivel kényelmesb 's legalább négy vastag fal által az idő viszontagságai ellen biztositott lakokat foglal magában, a' többiek ellenben csak valamivel jobbak a' közönséges fa-fészereknél, mellyekbe eső, szél, hó a' sárral rosszul össze tapasztott falakon keresztül szabad bejárással

birnak, Egy illy nagyobbszerü fa-palotában a' második emeletben van lakom is, a' legszükségesebb butorokkal, ugymint ágy, szekrény, asztal és székkel ellátva ugyan, de az idő kellemetlenségei ellen ép' olly keveset biztositva, mint szabad ég alatt. Kályháról itt álmodozni édes ábránd, 's még azon kevés szobákban is, hol különös fényüzés jeléül ugyan van, fütése csak könyek közt teljesithető. A' nagy kőházban, — ez neve, mert valami különösnek tekintetik, — a' fenebb érintett roppant terem, a' közönségesen három—négyszász személyből álló társaság összejövetelére szolgál, melly napjában rendesen háromszor történik: reggel t. i. délben és este. Reggel kiki tetszése szerint jő, midőn sétáját elvégezte 's a' kiszabott adag vizet lenyomta, — különös, hogy az ember e' nagy mennyiségü vízre étvágyát el nem veszti, sőt mohon eszi nyomban utána szinte hideg reggelijét. Délben a' harang második kongására már csinosabb öltözetben, sőt a' hölgyek piperézve is jelennek meg az ebédhez, melly közben fesz-

telen társalgás 's vig-tréfa uralkodik. Mindkinek meg van különös helye, melly érkezésekor mindig az utósó 's új vendég érkeztével feljebb feljebb vonul, minden hét személyre egy tál 's minden asztalt, egy csinos nőszemély lát el. Már az étkeket illőleg megvallom honn aligha valaki, hozzájok nyulna; közönségesen csak két étel van, marhahús mártalékkal — a' másik hetenkint háromszor változik: hétfön, szerdán, pénteken tészta, mellyek közt többnyire riskása, darával, — kedden csütörtökön és szombaton pedig borju sült ürühussal szép egyetértéssel 's ritka következetességgel váltják fel egymást, leves csak az ugynevezett Diaeta asztalnál szolgáltatik, hova a' gyomorkórosok 's az evésbeni nagyobb mértékletességre leszálitott betegek ültetnek. Vasárnap kivétel gyanánt három tál — ünnepnapokon négy, 's ha ez igen nevezetes, — csirke-hus szilva főzelékkel; Prisznitz 's neje név- és születés-napjain pedig még piskóta is adatik fel. A' mennyiség elegendő, 's ha megtörténik is néha, hogy e' hétszemélyes

ülnökök közől a' hetediknek gyéren, vagy épen mi sem jut, a' krétával húzott korláton túl más birtokában is lehet szerencsét próbálni, honnan közönségesen, mennyiben tulajdon szükségből (mert hiában az önzést mégis csak annyira meglagadni nem lehet) egy kevés még fenmaradt szomszédi szivességgel szolgáltatik. Jóllehet ugyan nem mindig legtisztább 's legizletesb a' főzelék, mert a' hús különféle nemei többnyire roszak 's nyáron által főkép, hol a' borju- 's ürü-hús több napokig elhever a' pinczében, nem ritkán túl éretten adatnak fel az asztalra, — a' csirkék bethlehemi öldözés gyanánt alig jövén napvilágra, az egész környékből Graefenbergbe küldetnek, hol az éhség tornyában ítéletök végrehajtása előtt addig vesztegelnek, mig a' szükséges mennyiség összejő, meddig bújokban elgyengülnek 's elsoványkodnak — a' többi 's néha eredeti találmányu étkek pedig, — ugymint kolbász, savanyú mártalékban 's hajfodros szilva főzelék, — nemigen étvágyat gerjesztök: mind ezek azonban Prisznitz tisz-

telt nejének minden a' ház-tartás körül kitünő szorgos igyekezete és példás buzgósága mellett, közel 4—500 személy mindennapi ellátásánál alig lehetnek másképp; mégis a' legfinyásabb izlésü hölgy, a' leggazdagabb asztalhoz szokott urficzka, 's eddig a' leggyengébb 's legfinomabb étkekkel táplált agg, a' viz 's levegő jótékony erejével jó izüen költi az éhség finomitotta főzeléket. — Történnek ugyan ez iránt panaszok, 's az elégületlenség ollykor közroszszalásra fakad ki, — de a' gondos házinasszony legszilárdabb akarata mellett sem képes segiteni. Prisznitz a' baloldal szélső asztalának utó helyét foglalja el, körülve nehány honfitársinktól, kik magoknak ezen elsőséget vitták ki, — alig végzi ebédét, jönek székéhez egyenkint a' vendégek, őt egészségök állapotjáról, nyavalyájuk lefolyásáról, e' körül történt ujabb eseményekről, 'stb. értesiteni, 's tanácsát, 's ujabb utasitást kikérni, szóval kiben kétely támad, 's kinek az öröm a' beérkezett crysis felett feszíti keblét egyiránt járul Prisznitzhez, mint Mekkába a'

törökök, őt aggodalmai csillapitására vagy örömébeni részvétre hiván fel; — 's valóban legyen képződés, legyen a' puszta bizalomnak élesztő hatása, — elégülten 's nyugodtan tér tőle kiki vissza helyére. — Több izben néztem, 's csodáltam éles eszét 's ritka emlékező tehetségét, névszerint ismeri minden vendégét, — tudja betegségét, 's először adott utasitásának legkisebb részecskéit is, tudja ennek három, amannak négy, harmadiknak öt lepedőt rendelt, ennek fél, amannak fertályig kell a' fürdőben ülni, ennek öt perczig, amannak tizig kell zuhanyolni 'stb. 's soha nem tapasztaltam, hogy csak egyszer is hibázott volna. Egész szivességgel, de ritka lakoniai rövidséggel adja mindkinek megfontolt válaszát, 's ezt ekkor annál szivesebben cselekszi, minél kevesebb ideje van nagyszámú betegeit, melly jelenleg csak itt Graefenbergben, — közel levő városiakat, kik szinte gyógyitása alatt vannak ide nem számitva, — közel 500-ra megyen — naponta meglátogatni. Ebéd után egy óráig

tartó kis időzés engedtetik, melly télen egy füstölgő kályha körül, nyáron az itten mindig jótevő nap sugárai alatt töltetik, mig végre kiki ismét teste ujabb sanyargatására szobájába visszavonul, 's csak legközelebbi szomszédjával jő össze, kinek társaságában veszi vagy ülőfördőjét, vagy a' jól tova levő zuhanyok felé, — mint ezt kiszabott utasitása hozza magával — vándorol. Este ismét kétszer csendül a' harang 's a' teremben megjelenőkre egy a' reggelihez hasonló, vacsora vár, a' társaság ujra, — kevés távolabb lakókat kivéve, — összegyül, 's derült kedvvel, enyelgő társalgásban leli mulatságát, mellyet a' vendégek közt mindig találkozó müvészek zongora játékukkal vagy dalaikkal mindinkább nevelnek; vasárnap közönségesen jó zene mellett, — melly a' társaság költségén tartatik, — tánez fejezi be a' napot, 's tiz órakor, — mert Prisznitz, különös eseteket kivéve, tovább nem engedi, — mély álomba merül egész Graefenberg 's csak imitt amott pislog egy nem eléggé takart mécs, melly

mellett egyesek a' test ápolásával elfoglalt egész nap kényszeritve nélkülözött lelki éldeletet pótolják, de alig élvezik ezt is egypár perczig, már ajtajukon kopogtat az éjjeli őr, őket az e' tekintetben fenálló szigoru szabályokra figyelmeztetve —'s elaludtak a' mécsek is, 's sürü sötét fedi már kis zsarnoka parancsára az egész tájat.

Egy pár hét lefolyta alatt közelebbről ismerém meg a' társaságot, különféle rangból, korból, 's nemzetből áll ez, kiket a' közös czél, közohajtás 's Prisznitz iránti lelkesülés, legszebb egyetértésben tart. Sokkal nagyobb ugyan ez, semhogy mindig közös lehessen a' mulatság, közös a' séta 's a' társalgás; de alakulnak kisebbek, kik jobban 's közelebbről ismerkedve meg egymással, mintegy szövetséget kötnek, — 's egy családot képezve együtt töltik mulatásra engedett idejöket. A' mulatság többnyire a' legszebb sétákból áll a' közel levő falukba, vagy a' hegyek ormain felvonuló mindig viritó fenyő erdőkbe, egyik és másik olly felséges látványt, olly kielégitő

éldeletet nyujt, olly igézően hat az ember egész belsejére, hogy bámulva 's majdnem térdre esve kényszerül imádni e' dicső remek teremtőjét. Lindewiese, Bömischdorf, az ugy nevezett ezüst- és fenyő-források bájos vidékei közönséges sétahelyül szolgálnak. Ollykor távolabbra is történnek kirándulások a' magasabb hegyek ormaira, részint gyalog, részint egylovu vászonnal fedett, itt honos szekereken; mind az igéző kilátás, mind a' társaságnak illy alkalommal kitünő különös vidor szeszélye az illy kirándulásokat legkedvesebb mulatságok sorába igtatják. Ezekben legélénkebb részt vőnek a' főkép ez idén nagy számmal jelenlevő többnyire déli hölgyek, kiknek, könnyen képzelhetni, tudtokon kivül is számos követőik akadnak; annál vigabb tehát a' társaság, annál telvébb örömmel, mennél többen találkoznak, kiknek közelebb vagy bár távolabb érdekeikben fekszik illy fesztelen mulatságban részt venni; — — 's mi csoda? ha illykor néha a' gond 's bútól ment 's a' természet csoda-szépsége okozta gyönyör élde-

letében elpuhult kebelnek nemesebb érzései felébrednek, 's a' szépnek, nemesnek hódolni kivánván, azt hevesebb dobogásra inditják, — de hála a' viz varázshatásának, ez illy felhevülés maradandó benyomásával ritkán szül káros következményeket; mert kiki haza hozza ugyan felhevült képzeteit, de már készen várja a' hideg fördő — beugrik — kijő ugyan ismét, de ingerültsége meghütésével, érzelmei is a' kádba temetvék. A' társaság többnyire fiatal uracsok közől három biztost választ, egyik a' mulatságokat, zenét, 's tánczot, másik az utak kijavitását, 's ujabbak készitését, vagy kertek 's mulatságokra szánt ligetek tisztitását rendezi, a' harmadik az ezekre összeadott tőkét kezeli; hivataluk addig tart, mig vagy el nem távoznak, vagy magok le nem mondanak, ekkor a' megürült biztosi helyre ollykép történik a' választás, hogy mindenki az általa biztosnak kivánt egyén nevét egy kis levelkébe jegyzi fel, melly ebédkor az első és második étel közt, midőn mindnyájan t. i. már jelen vannak, összeszedetik, Prisznitz maga bontja

ezeket fel, 's nyilvánosan az egész társaság jelenlétében olvassa a' voksokat, 's annak neve, ki többséget nyert, éljenezések közt kiáltatik ki.

Ez körülbelöl a' társas 's mulatságos élet Graefenbergben, mellyben ritkán történik változás, de szinte ezen változások is már mintegy szokássá váltak, mert minden évben egy iránt 's ugyanazon egy modorban jelennek meg. Illyenek p. o. fejedelmünk 's Prisznitz és neje születéseik és neveik napján, délben a' szaporodott ételek száma, este vagy Graefenbergben vagy Freyvaldauban létesülö táncz, melly közben Prisznitz tulajdon költségén adatja a' fagylaltat; néha tüzjáték, a' nagy köépületnek minden ablakai kivilágitása, alkalmi versek szavalása, 's némelly épen jelenlevö mükedvelöknek hangversenye is lényegesiti a' változásokat. Már a' hegy lábán levö városkában egészen más az élet, itt pontosul össze az aristocratia a' sokkal kényelmesebb lakások 's élet módja végett, egész családok néha esztendöket töltenek itt, 's nagyobb szállásokon

egészen rendezett házat tartanak, a' többi egyes vendégek, különféle fogadókban kényelmök szerint külön órákban járnak 's igy ritkábban jőnek össze; mindnyájan azonban Prisznitz gyógymódját követik, ki naponta kétszer jár le hozzájok, részint őket külön meglátogatja, részint a' piaczon lova hátáról, az eleibe jövőknek tanácsot és utasitást osztogat. Csak azon kevesek, kiket Prisznitz őszintesége 's egyenes lelküségénél fogva gyógyitása alá fel nem fogad; ugymint, mell- 's tüdő-betegeket, 's kik tanácsa daczára is e' gyógymódot kivánják megpróbálni, — pártolnak el tőle, 's vagy ugyan itt Weisz orvos, vagy a' közel Lindenviese nevü falucskában működő Schrott uram által, Prisznitz modorára gyógyitatják magukat. Társas szellem azonban itt is uralkodik, 's közös többnyire az összetartás, szép példával járnak elöl e' részben is a' fő ranguak, kik közt az A.. K...i uralkodó 's L... austriai herczegnők, nyájas leereszkedésök, 's főkép ez utóbbinak bájos külsejéhez mért lelkes és szel-

lemdús társalgása, mellyben minden müveltebb férjfi számára nyilt házában kit kit ritka szivességgel részt venni enged,*) — különös említést érdemelnek. Vannak ugyan, kik egészen visszavonják magokat, 's kizárólag gyógyitásukra használják idejöket. Általános azonban a' nemzetek közti türelem, a' legkülönszitóbb vérü nemzetek szoros barátságba olvadnak össze, mellyet még a' politicus elvek különsége sem képes felbontani; — csak egy esetet kell ezek ellenében sajnos kebellel említenem, melly honfitársimra annál fájdalmasabb, 's hazánkra annál méltatlanabb, mennél kevésbé érdemle illy figyelmetlenséget az e' szerencsétlen haza vesztette nemzet fájdalmiban mind a' kettő által kitüntetett tettleges részvét. De ismerősebb e' nemzet irántunki vonzalma, semhogy egyes család talán csak

*) Egy évvel e' levelem után vevém jobb világra költöztének gyászos hirét. Ismerősein, 's női szép tulajdoninak 's erényinek tisztelőin — kiknek diszét képezte köréből kora kiragadta a' kérlelhetlen halál — kivül siratja őt nemes férje 's jobbadán kis korú árvái.

puszta szeszélye ennek teljes méltánylásából mit is levonhasson. A' freyvaldiak többnyire élénk részt vesznek a' graefenbergi mulatságokban, hova naponta kétszer is feljárnak.

De menjünk ismét fel a' hegyre, 's nézzük miben áll valódilag vizes foglalatosságunk; ime itt adom hiven ugy, mint enmagam majdnem fél esztendeig téli nyári hónapokban egyiránt állhatatosan teljesitém, — egy graefenbergi napnak rövid vázlatát: előre bocsátom, hogy természeti erőn kivül, okvetlenül szilárd akarat, férfias elszántság 's határtalan bizodalom szükséges arra, hogy ki e' szigoru 's kellemetlen gyógymódot, — melly bárminő üdvös legyen is, mégis testi sanyargatással van összekötve, — végig kiállja.

Reggel négy órakor jő a' szolga 's kezdi a' beburkolást illy módon: egy iszonyu nagy pokróczot terit végig az ágyra, mellybe egészen levetkezve belé fekszünk; ebbe testünket kezeinkkel együtt, fejünket kivéve ugy belészoritja, hogy a' levegő semmi mód hozzá ne férhessen, — ezután betakar paplannal,

minden a' szobában létező ágynemüvel, köpönyeggel, bundával, 's mindennel mi illyes meleget tartó találkozik ruháink között, 's magunkra hágy, más szomszédunknál e' működését ismétlendő; egy, két, óráig 's nem ritkán tovább is tart, főkép eleinte, mig izzadásba jő a' test, 's ezen időponttól számittatik az izzadásnak kitüzött határ-ideje, melly Prisznitz rendelése szerint az illető egyén testi alkata, ereje 's nyavalyájához gondosan mérve szinte egy, vagy két órát húz ki. Ezt észrevevén az ollykor betekintő szolga, — ajtót, ablakot nyit 's szabad légvonal éldeletében részesiti ez után sovárgó felhevült belső részeinket. Milly kellemes lehet, négy óra hosszát az ágyban igy összegúzsolva tölteni magát sem az arczon lefolyó verejtéktől törölni, sem a' szemtelen legyek 's más kinzó érzelmek ellen nem védhetni; gondolom képzelheti, ki a' kényelem fogalmai iránt tisztában van magával. — Az izzadás közönségesen addig tart, mig a' verejték az ágynemün keresztül a' földre, vagy néha e' czélból külö-

nösen az ágy alá helyezett edénybe csorog, ekkor, kissé elébb vagy utóbb, ismét bejő a' szolga, — kinzottát hideg fördőbe kisérendő. — Minden háznak, bár mennyien lakják, többnyire csak két kádja van a' férfiak 's nők számára, mellyekbe a' hegy forrásaiból egyre folyik a' fris viz; minekutána tehát a' pokrócz-burkolattal, — mert ez csak lábainknál tágítatik meg egy kevéssé, — fáradalmas és nem ritkán jó hosszu vándorlás után végre elérkeztünk a' kádhoz, sebesen leráncatik a' pokrócz, 's verejtéktől párolgó testtel ugrunk a' télen 2—3, nyáron pedig 5—7 foknyi hidegségü vizbe. Őszinte megvallom, teljes bizodalmam 's vak hitem mellett is egypár napig elfogultan 's szívdobogva, kétségesen állék pár perczig a' kád előtt, mert az eddigi beszitt balitéleteknél fogva, alig hihetém, hogy épen jöjjek ki ez általam képzelt nyilt sírból; de hogy ez valóban csak képzelet vala, megmutatá a' következés, mert valamilly nagy ez elfogultság 's a' félelem, ép olly nagy a' felette jótékony érzelem az ugrás perczében,

's bár a' vízből kijöve mitsem idözünk, hanem reszkedve 's fog-vaczogva szaladunk vissza szobánkba kitelhető legnagyobb sietséggel öltözni: mégis alig végezzük e' fördő után szükséges sétánkat, már is lankadt testünk tüzét mintegy ujra feléledni, vérünket ereinkben buzogni, szóval mintegy ujra születve lenni érezzük magunkat. E' séta 's a' vele összekötött vízivás közönségesen ismét egy óráig, 's igy 8-tól 9-ig tart, mellyet nyomban követ a' reggeli, féltíz óra tájban már ismét kiki indul a' félóra távolságu hegyes erdők közt készitett zuhanyokhoz; kis házacskák ezek regényes helyeken épitve, mellyekben a' viz különféle magasságról, (18—20 láb) 's 2—4 hüvelyk átmérőü tömegben esik le; itt ismét levetkezünk, 's bár legbátrabbak 's elhatározottabbak legyünk is, nem kis visszatetszéssel lépünk a' viz erős rohanása alá, négytől egész tiz perczig, ritka esetben tovább, egyes tagjainkat dühének kiteendők. A' jelenlevő gyerkőczék segitségével, — mennyire majdnem jéggé vált tagjaink engedik sietve öltöz-

vén, gyors testi mozgás által igyekszünk megmelegedni. Haza érteztünkor 11 már az óra, 's itt az első ülő-fördő ideje; beülünk tehát az e' végre czélszerüen készült dézsákba olly módon, hogy felső testünk 's térdeink szárazon maradjanak; 's ezen fördő az, melly legtovább tart, mert habár ez is a' betegségek külön nemeihez képest nagy változással határoztatik meg Prisznitz által, mégis fél óránál hamarébb ritkán szabadul fel valaki belőle, de leghathatósabban izgatván fel a' test belső részeit, mellyeket a' hideg legkisebb izecskéig általfut, — a' gyógymód lényegesb eszközeihez tartozik, ezután nagyobb mozgásra 's kiterjedtebb sétára van szükség, mellyről ép' akkor érkezünk meg, midőn fél-egykor az ebédhez másodszor csenditnek. Az ebéd alatti 's utáni időzés egész napi fáradozásinknak kissé tovább tartó egyetlen nyugszaka, de ez is részint társalgás, részint a' különféle hirlapok 's játék nemeivel ellátott casinói mulatás közben csak hamar elmulik, 's az óra, negyedik ütésével mindenkit napi foglalatossá-

gának még hátra levő terhesebb részére emlékeztet; — megkezdjük ezeknek sorát most, az itten közönségesen „a' XIX-ik század kinpadjának“ nevezett vizes lepedőkkel: az ágy pokróczára terittetik egy hideg-vizbe mártott 's majdnem szárazságig kifacsart lepedő, melylyekbe mint reggel beburkoltatunk, 's csak egyszerü ágynemüvel betakartatván, óranegyedig vagy legfeljebb 20 perczig veszteglünk, addig t. i. míg testünk, — a' nélkül hogy izzadjon, — elegendőleg megmelegszik, alig kezdjük igy e' melegségnek kellemes hatását élvezni, már borzadással látjuk szolgánkat ismét egy fris lepedővel szobánkba lépni, könyörület nélkül feloldatik sebesen a' burkolat, lerántatik a' nem ritkán forró lepedő, 's jéghideg ujabbal váltatik fel. Kimondhatlan azon visszás 's szinte kinos érzelem, mellyet a' forró testnek e' rögtöni száraz meghütése okoz; 's pedig — ne ijedj meg kedves Marim ha mondom, hogy ez háromszor, négyszer, sőt Prisznitz rendelése szerint, még többször ismételtetik. Az utósó lepedőben öt perczel közönségesen

tovább maradunk, 's ezután ismét az egész burkolattal mint reggel, a' fördőbe késértetünk; de nem lévén a' test elegendő izzadásban ez a' felette hideg vizet sem kivánja annyira meg, 's ez is igy csak kellemetlenül hat reá. Négytől hatodfélig, vagy a' lepedők száma szerint tovább is tart ezen kinos mulatság, mellyet nyomban ismét, mint minden fördőt séta fejez be, ezt követi egy második ülőfördő, mellyet alig végzünk, már itt van télen a' vacsora ideje, nyáron ezt még egy zuhanyolás előzi meg. Gondolod, hogy vacsora után végződnek kinaink, végződnek valahára fáradságos foglalatosságaink? — ne hidd, mert bár medig időzzünk is az ét-terembem, mulassunk nyugodtan, vagy tánczoljunk, visszamenet szobánkba egy nagy tál várakozik ránk, mellyben először is, — hosszában a' földre letérülvén, — fejünket, öt-tiz perczig, aztán ujitott vizben szint annyi ideig lábainkat fürösztjük 's csak miután testünk fájós részeit 's netalán kiütött sebeit vizes boritékkal, — mellyek közül az ugy nevezett neptunusit,

gyomrán majdnem mindenkinek viselnie kell, — szorgalmasan bekötözgettük, csak ekkor csukhatjuk be nyugodtan nehéz álom lepte szemeinket. Ekkép' követi egy nap a' másikát, ritka következetességgel, 's bár különös esetekben alattomban fel is mentjük magunkat egy vagy más ülő-fördőtől, mégis enjavunk iránti figyelemből lélekben járó dolognak tartjuk ezt gyakorta ismételni. — Ezen mindennapi eljárás, — kevés változással, melly többnyire csak az idő hosszára 's a' lepedők számára szoritkozik, — közös az egész társasággal némellyeket kivéve, kik vagy nem izzadnak, vagy nem zuhanyolnak, hanem ezt többször ismételt lepedőkkel és ülőfördőkel pótolják. Az idő 's évszak általában mi különséget sem tesz; mi megjöttemkor aprilis elején a' reggelre közönségesen befagyott kádhoz csáklyával késértettünk 's a' kivágott jégkörnyezte szük nyilásban ép ugy fördöttünk, mint a' legmelegebb nyári napokban — és valóban csak akkor is ugy fáztunk, mint most.

Im ez egyszerü elbeszélése itteni mükö-

désünknek, nem kecsegtető tudom, nem buzditó a' részvétre, 's őszinte kivallom én is megyőződésemet hogy ki csak mulatság kedvéért kivánja ezt használni, Graefenberggel közelebbről meg ne ismerkedjék, mert ha az e' részbeni igények teljesen elégittetnének is ki, mégis mind ezek e' gyógymóddal összekapcsolt ennyi kellemetlenségeket, ennyi valódi sanyargattatást kipótolni nem képesek; de kit a' mostoha sors legdrágább kincse, egészsége veszélyeztetésével üldöz, kit szelidebb írszerek az ép életbe visszahini elégtelenek, kit végre reményvesztve a' legkétesebb lépésekre késztet a' kétségbe esés, — annak kedves Marim ! — annak javasold Graefenberg éltető forrását, annak javasold Prisznitz varázshatásu gyógymódját; élni fog ő bizonyára, uj életet élni, 's áldani az egész emberiséggel, nemtője üdv-teljes müködését.

Nem volna már egyéb hátra, mint a' gyógymód hatásáról, 's következéseiről szólani: nem hivatásom azonban ezt műtekintetben 's elméleti elveinél fogva taglalgatni;

mennyiben állnak ezek, 's mennyiben egyeznek vagy ellenkeznek a' századokon át eddig használt gyógymódokkal, — a' müértők dolga; gyakorlati nézeteim részint entapasztalásaimra, részint általam szemlélt példákra alapulva, csak azon meggyőződésemet nyilvánitják, mellyekkel a' világ-szerte elismert érdemnek hálám adójául hódolok. — 's nem is teszek egyebet, mint mit tiszta erényt méltatni tudó lelkes hazámfiai meggyőződésük tanuságául egy ércz-oroszlányt képző 's a' helyszinén felállitatott emlékszobor talapzatán a' késő maradéknak illy szavakban általadának:

A' vaddal közitalt megkezdé vetni az ember
'S gőggel fejében kór, agg leve és nyavalyás;
Prisznitz visszaadá a' viznek régi hatalmát
'S ősi erőben kél újra az emberi faj. —

'S ismét:

Prisznitznek,
az emberiség jótevőjének
érdemeit
hálásan méltató magyarok
üdvözlik
Graefenberg
életujitó forrásainál
a' később évek fiait
hazájokból.
MDCCCXXXIX.
évben.

Igazolja ez lelkesülésemet, 's tanusitsa azon örömteljes készségemet, mellyel honfitársim ebbeli érzelmük kifejezéséhez, bár csekély tehetséggel, de a' személyes hála nevelte rokon érzéssel járulhatni büszkélkedem.

Fejezze be végre ezen tudósitásomat, — melly általad kedves Marim eltétetve, még később is hála teljes emlékek felébresztésére szolgáland, — egy pár szó, mellyet szobácskám falán több versezetek 's emlékiratok közt csak e' napokban vevék észre, 's melly sok-

kal nagyobb mértékben igényli figyelmünket, sem hogy szerzőjükként ismeretlen maradjon:

Földim, — utódom!

Üdve miatt vala ez hontársod lakhelye hajdan
Lég, viz, 's beltüz volt, gyógyszere semmi egyéb,
Igy hát három elem szolgál pór-Prisznitz eszének,
Orvosok egy maradott nektek imígyen a' föld.
Ép testtel térek haza innen, Priszniczet áldva;
Éljen drága hazám, boldogul éljen amaz.

Élj te is boldogul kedvesem, 's addig is mig karjaim közé szorithatlak, vezérelje az ég lépteid! —

Nevezetesb sajtóhibák.

Lap.	sor.	helyett.	olvasd.
61	14	forrása alá huljanak	forrássá alakuljanak
83	6	illeti	illetik
85	23	tanácsnak	tanácsosnak
88	10	javaltuk	jóvoltuk
94	12	kebel	kebelt.